

LAIMĪGI LĪDZ MŪŽA GALAM? NO FIKTĪVĀM LAULĪBĀM LĪDZ CILVĒKU TIRDZNICĪBAI

Minna Vjuko (*Minna Viuhko*), Anni Lietonena (*Anni Lietonen*),
Annīna Jokinena (*Anniina Jokinen*)

Projekts „Novēršot cilvēku tirdzniecību un fiktīvās laulības:
daudznozaru risinājums” (*HESTIA*)

h e u n i

Līdzfinansē Eiropas Savienības programma "Noziedzības profilakse un apkarošana"

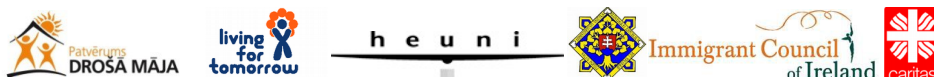
2016

Projekts “Novēršot cilvēku tirdzniecību un fiktīvās laulības: daudznazaru risinājums” (HESTIA) tiek īstenots ar Eiropas Komisijas finansiālu atbalstu. Granta līguma Nr. HOME/2013/ISEC/AG/THB/400005845.

Projekts tiek īstenots ar Eiropas Komisijas finansiālu atbalstu. Šī publikācija atspoguļo tikai autora viedokli, un, lai arī kā tiktu izmantota tajā ietvertā informācija, Eiropas Komisija par to neuzņemas nekādu atbildību.

www.cilvektirdznieciba.lv

<https://ec.europa.eu/anti-trafficking/>

Tulkojums ©SKRIVANEK BALTIC, 2016.

SATURS

1. Ievads un projekta mērķi.....	2
2. Jēdzieni un definīcijas.....	5
3. Tiesiskais regulējums un starptautiskie instrumenti.....	9
4. Pašreizējā situācija un iepriekšēji pētījumi par ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām un to saiknēm ar cilvēku tirdzniecību.....	13
5. Dati un metodes.....	18
6. Valstu pētījumu konstatējumi.....	24
6.1. Pārskats par pašreizējo situāciju piecās attiecīgajās valstīs.....	24
6.2. Sieviešu vervēšana ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām.....	27
6.3. Ceļojums uz mērķa valsti un ierašanās tajā.....	30
6.4. Ekspluatācija mērķa valstī.....	30
6.5. Iespējamo upuru apzināšana un palīdzības sniegšana upuriem.....	33
6.6. Ekspluatatīvu fiktīvo laulību novēršana.....	35
7. Saiknes pētīšana starp cilvēku tirdzniecību un fiktīvajām laulībām.....	36
8. Secinājumi un ieteikumi.....	43
8.1. Secinājumi.....	43
8.2. Ieteikumi ES līmenī.....	44
Atsauces	47
1. pielikums. Struktūra intervijām ar ekspertiem / projekts <i>HESTIA</i> , 2015. gada jūnijs 53	
2. pielikums. Struktūra intervijām ar upuriem / projekts <i>HESTIA</i> , 2015. gada jūnijs	57

1. Ievads un projekta mērķi

Pēdējos gados Eiropā ir pieaugušas bažas par fiktīvām laulībām kā ekspluatācijas formu cilvēku tirdzniecībā. Fiktīvu laulību un no tām izrietošās ekspluatācijas problēma ir apzināta vairākās ES dalībvalstīs. Saskaņā ar Donovanas (*Donovan*) un citu norādīto (2015) tiek atklāti gadījumi, kad cilvēku tirgotāji vervē sievietes, solot labi apmaksātu darbu, un dažos ekstrēmākos gadījumos sievietes tiek piespiestas stāties laulībā ar trešo valstu valstspiederīgajiem. Ir arī pazīmes, ka organizētāji, kuri iepriekš galvenokārt darbojušies kā cilvēku kontrabandisti, kļūst par cilvēku tirgotājiem un/vai ekspluatētājiem (sk. *Europol* 2014. gada ziņojumu). Šis ir pētījums par tādām fiktīvām laulībām starp ES un trešo valstu valstspiederīgajiem, kas ietver ekspluatatīvus elementus. Tomēr jāuzsver, ka vairums laulību starp trešo valstu un ES valstspiederīgajiem ir īstas laulības, lai gan dažkārt tās kļūdaini uzskata vai tur aizdomās par fiktīvām laulībām. Turklāt, lai gan ne visas, tomēr dažas fiktīvās laulības ietver ekspluatatīvus elementus vai saiknes ar cilvēku tirdzniecību.

„Novēršot cilvēku tirdzniecību un fiktīvās laulības: daudznozaru risinājums (*HESTIA*)” ir transnacionāls projekts, kas pievēršas saiknēm starp cilvēku tirdzniecību un fiktīvajām laulībām. Projekts tika īstenots no 2015. gada janvāra līdz 2016. gada decembrim ar Eiropas Komisijas Migrācijas un iekšlietu ģenerāldirektorāta programmas „Noziedzības novēršana un cīņa pret noziedzību” (*ISEC*)¹ finansiālo atbalstu. Valstis, kas piedalījās projektā, bija Igaunija, Somija², Īrija, Latvija, Lietuva un Slovākija.³ Projektu koordinēja Latvijas Republikas Iekšlietu ministrija, un tā partneri bija Noziedzības novēršanas un kontroles Eiropas institūts pie Apvienotajām Nācijām (*HEUNI*) Somijā, Īrijas Imigrantu padome, NVO „Caritas Lithuania” Lietuvā, NVO „Living for Tomorrow” Igaunijā, „Patvērums „Drošā māja”” Latvijā un Slovākijas Republikas Iekšlietu ministrija.⁴ Katrs partneris bija atbildīgs par projekta pasākumiem valsts līmenī, izņemot Latvijas Republikas Iekšlietu ministriju, kas koordinēja arī projekta vispārīgās darbības, un *HEUNI*, kas vadīja un koordinēja pētniecības darbības.

Projekta *HESTIA* galvenais mērķis bija iedziļināties tādās parādībās kā cilvēku tirdzniecība un fiktīvās laulības nolūkā sniegt fiktīvo laulību kā cilvēku tirdzniecības formas konkrētāku definīciju un ierosināt visaptverošu rīcību to novēršanai. To īsteno, izmantojot vairākus projekta pasākumus, un viens no galvenajiem pasākumiem ir šī kopīgā pētniecība. Turklāt tika organizētas valstu sanāksmes, lai apspriestu fiktīvās laulības un to saikni ar cilvēku tirdzniecību, un izveidota ekspertu un praktiķu daudznozaru grupa problēmas mēroga apspriešanai valstu līmenī. Papildus tam projektā ir ietverta apmācības komponente, kurā pētniecības rezultāti izmantoti mācību materiālu izstrādē visdažādākajiem speciālistiem, kuri strādā ar personām, kas ir neaizsargātas pret cilvēku tirdzniecību. Igaunijā, Īrijā, Latvijā, Lietuvā un Slovākijā tika organizēta virkne

¹Projektu „Novēršot cilvēku tirdzniecību un fiktīvās laulības: daudznozaru risinājums” (*HESTIA*) finansē Iekšlietu ģenerāldirektorāts ar Eiropas Komisijas programmas „Noziedzības novēršana un cīņa pret noziedzību” starpniecību.

²Ar Somiju šeit domāta *HEUNI* atrašanās vieta. Praktiskais darbs Somijā netika veikts.

³Pievienoties projektam tika uzaicināta arī Apvienotā Karaliste un Kipra, bet Īrija bija vienīgā mērķa valsts, no kuras tika saņemts kādas struktūras pieteikums par vēlmi piedalīties projektā.

⁴Projekta asociētie partneri ir Latvijas Republikas Valsts policija, Latvijas Republikas Ārlietu ministrija un Īrijas Tieslietu un vienlīdzības ministrija.

pilotmācību nolūkā vairot speciālistu spējas un informētību par ekspluatīvām fiktīvajām laulībām un to saikni ar cilvēku tirdzniecību. Galarezultātā tiks pastiprināta starpnozaru sadarbība cīņā pret cilvēku tirdzniecību un sekmēta neaizsargāto personu ekspluatācijas un tirdzniecības novēršana. Turklāt projekta mērķis ir visā Eiropā plaši izplatīt tā konstatējumus un īstenot vairākus pasākumus ES dienas pret cilvēku tirdzniecību ietvaros, kā arī organizēt noslēguma konferenci, kurā tiks apspriesti projekta rezultāti un ieteikumi.

Projekta *HESTIA* pētniecības komponentes mērķis ir sniegt informāciju un radīt kopīgu izpratni par cilvēku tirdzniecības jaunu formu, kas ir saistīta ar fiktīvu laulību organizēšanu un cilvēku turpmāku ekspluatāciju. Ekspluatācijai var būt dažādi mērķi, piemēram, seksuāla izmantošana, piespiedu darbs vai mājkalpība. Kopīgajā izpētes ziņojumā tiek pētītas saiknes starp fiktīvām laulībām un cilvēku tirdzniecību un apspriesta šā fenomena definīcija. Pētījums ir īpaši orientēts uz fiktīvām laulībām cilvēku tirdzniecības kontekstā (nevis uz fiktīvām laulībām kā tādām), kur būtisks ir ekspluatācijas elements. Tas arī sniedz jaunu informāciju par neaizsargātību (ievainojamību), faktoriem, metodēm un iespējām, kas veicina fiktīvās laulības, kuru rezultātā notiek cilvēku tirdzniecība. Ekspluatatīvu fiktīvo laulību fenomēns ir cieši saistīts ar cilvēku tirdzniecību piespiedu laulību slēgšanas nolūkā un laulību kā cilvēku tirdzniecības upuru vervēšanas formas izmantošanu. Šī parādība pēc būtības ir ļoti lielā mērā balstīta uz dzimumu. (Iespējamie) upuri ir sievietes no ES valstīm, savukārt lielākā daļa iesaistīto trešo valstu valstspiederīgo ir vīrieši.

Cilvēku tirdzniecība kopumā ir noziegums, saistībā ar kuru datu vākšanu kavē ne tikai nozieguma slēptā būtība, bet arī to definīciju un koncepciju plašais mērogs, kas varētu būt piemērojamas (COM 2016). Tāpēc šajā projektā tika pievērsta uzmanība ne tikai tiesas lietām vai gadījumiem, kas nonākuši iestāžu uzmanības lokā; tajā izmantoti arī gadījumi, kurus apzinājušas NVO, citas organizācijas un plašsaziņas līdzekļi. Projektā izmantota izmēģinājuma metodika, kuru iepriekšējā projektā izstrādāja *HEUNI* un kas pievēršas cilvēku tirdzniecībai piespiedu darba nolūkā (*FLEX*), — metodika, kuras pamatā ir informācijas vākšana no visdažādākajiem avotiem, lai novērstu šā noziedzīgā nodarījuma slēpto būtību. Projektā *FLEX* tika izstrādāta metodika, kuru var piemērot vietējā mērogā un kas ietver gan kvalitatīvos, gan kvantitatīvos informācijas avotus (sk. Jokinen un citi, 2011, 314.–316.).

Pētījums aptver virkni pētniecības jautājumu. Tajā pētīti šādi aspekti:

- 1) Kādas ir saiknes starp fiktīvajām laulībām (to organizēšanu) un noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar cilvēku tirdzniecību?
- 2) Kā personas, kuras noslēdz fiktīvas laulības, nonāk situācijās, kas saistītas ar ekspluatāciju un cilvēku tirdzniecību?
- 3) Ar kādām ekspluatācijas formām saskaras upuri?

Turklāt pētījums pievēršas strukturāliem jautājumiem, tādiem kā tiesību akti, upuru apzināšana un palīdzības sniegšana upuriem. Pētījuma mērķis ir apzināt šādus aspektus:

- 4) Kādi ir sistēmas/ tiesību aktu/ administratīvo procedūru trūkumi, kuri padara iespējamu cilvēku tirdzniecību fiktīvo laulību kontekstā?
- 5) Ko varētu darīt, lai pastiprinātu (cilvēku tirdzniecības un nopietnas ekspluatācijas) gadījumu un upuru apzināšanu?
- 6) Ko varētu darīt, lai uzlabotu upuriem sniegto palīdzību?

Visbeidzot, pētījumā tiek apspriestas novēršanas iespējas un uzdots jautājums:

7) ko varētu darīt, lai novērstu ekspluatāciju?

Ziņojumā ir pieci atsevišķi valstu ziņojumi, kurus sniegusi Igaunija, Latvija, Lietuva, Īrija un Slovākija⁵, kā arī šis ievads, kurā apkopoti valstu pētījumu galvenie konstatējumi un sniegta šīs parādības vispārīga analīze. Šā pētījuma ievada un kopsavilkuma iedaļu (ziņojuma pirmo daļu) sagatavoja *HEUNI*. Vispirms ir minēti un izskaidroti pētījumā izmantotie termini un jēdzieni un sniegts vispārīgais tiesiskais regulējums. Pēc tam ir norādīta iepriekšējos pētījumos izmantotā literatūra, lai nodrošinātu pamatu kopīgai izpratnei par šo parādību un apspriestu plašāku kontekstu migrācijai, kas saistīta ar laulībām. Nākamajā nodaļā sīki aprakstīti datu avoti un pētījumā izmantotās pētniecības metodes, kā arī apsvērumi par ētikas jautājumiem pētījumā, kas saistīts ar cilvēku tirdzniecību. Pēc tam nolūkā iepazīstināt ar pētījuma galvenajiem rezultātiem un uzsvērt valstu kopīgās un atšķirīgās iezīmes ir sniegts kopsavilkums par valstu konstatējumiem. Turpinājumā tiek apspriestas saiknes starp cilvēku tirdzniecību un fiktīvajām laulībām. Beigās tiek sniegti secinājumi un vairāki politikas ieteikumi, lai uzlabotu rīcību, kas ES līmenī vērsta pret ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām.

⁵Pētījums attiecīgajās valstīs tika veikts *HEUNI* vadībā. Neraugoties uz to, katras valsts ziņojums, tostarp konstatējumi un ieteikumi, atspoguļo vienīgi to autoru viedokli.

2. Jēdzieni un definīcijas

Šis pētījums pievēršas fiktīvajām laulībām starp trešo valstu valstspiederīgajiem un ES pilsoņiem, kuriem ir tiesības brīvi pārvietoties un uzturēties ES valstīs, kuru pilsoņi viņi nav.⁶ Termini, kas raksturo laulību likumību, ir izklāstīti visu piecu projektā *HESTIA* ietvertu valstu civilprocesa likumu noteikumos. Kopumā likumīgu laulību nosacījumi paredz, ka partneri ir sasnieguši konkrētu vecumu un spēj sniegt pilnībā informētu piekrišanu laulības noslēgšanai un ka šī piekrišana netiek padarīta par spēkā neesošu piespiešanas, spaidu, vardarbības vai draudu vai citas rīcībnespējas dēļ, piem., psihosociālu traucējumu dēļ (Psaila un citi, 2016).

Protams, ļoti būtisks ir jautājums par to, kas ir īsta un kas — fiktīva laulība. Atbilstoši vairumam avotu tieši *nodoms* ir tas, kas atšķir fiktīvas laulības no īstām. Saskaņā ar Eiropas Komisijas (2014) rokasgrāmatu par to, kā risināt jautājumu par iespējamām fiktīvajām laulībām starp ES pilsoņiem un trešo valstu valstspiederīgajiem, *īstai laulībai* ir raksturīgs laulātā pāra nodoms kopā izveidot pastāvīgu ilgstošu ģimenes vienību un dzīvot autentisku laulāto dzīvi, savukārt *fiktīvas laulības* tiek noslēgtas nolūkā iegūt ES tiesību aktos paredzētās brīvas pārvietošanās un uzturēšanās tiesības. Parasti dažādas valstis un avoti terminoloģiju izmanto atšķirīgi, tomēr dara to vispārīgi, lai atsauktos uz līdzīgām parādībām un aprakstītu laulību noslēgšanas atšķirīgos nolūkus, īpaši attiecībā uz fiktīvām un aprēķina laulībām (COM 2016). Atkarībā no konteksta fiktīvu laulību apzīmēšanai kā sinonīmus var izmantot vairākus atšķirīgus terminus: *aprēķina laulības*, *fiktīvas laulības*, *viltus laulības*, *nepatīstas laulības* un *neīstas laulības* (*marriage of convenience*, *fictitious marriage*, *fake marriage*, *false marriage* and *bogus marriage*).⁷

Termins, ko bieži izmanto, it īpaši oficiālos dokumentos⁸, ir „fiktīvas laulības” (*“marriage of convenience”*), un tas, iespējams, ir „fiktīvo laulību” (*“sham marriage”*) vistuvākais paralēlais termins. Šajā kontekstā ar „fiktīvām laulībām” (*“marriage of convenience”*) parasti saprot „tādu laulību, kas noslēgta vienīgi tādēļ, lai trešās valsts valstspiederīgais iegūtu ES tiesību aktos paredzētās uzturēšanās tiesības, ko viņš nevarētu izmantot bez šīs laulības” (COM 2014). Tādējādi laulību mērķis ir legalizēt trešās valsts valstspiederīgā uzturēšanos Eiropas Savienībā.

Lai gan iepriekšminētie termini ir šķietami līdzīgi, to nozīme var nedaudz atšķirties vai vismaz ietvert atšķirīgas iezīmes. Piemēram, termini *fiktīvas*, *viltus* un *nepatīstas* (*fictitious*, *fake* and *false marriage*) var norādīt uz to, ka laulības nav „īstas”. Tomēr neatkarīgi no terminoloģijas, kas varētu būt sastopama valstu ziņojumos, visas laulības, kas pētītas projektā *HESTIA*, formāli ir spēkā esošas. Neīsta ir vienīgi laulības noslēgšanas motivācija. Tādējādi var teikt, ka tās nav fiktīvas vai viltus laulības tādā nozīmē, ka tās nebūtu „īstas” laulības. Tomēr laulības nav īstas tādā nozīmē, ka to mērķis ir nevis mīlestība vai nodoms izveidot ģimeni un dzīvot autentisku laulāto dzīvi, bet kaut kas cits. Tāpēc projekta ietvaros pētītās laulības ir formāli spēkā esošas, bet nav „īstas”.

⁶Šā projekta darbības jomā nav laulības starp diviem ES pilsoņiem, nedz arī laulības starp trešo valstu valstspiederīgajiem, kuri uzturas ES.

⁷Kopumā tas nenozīmē, ka šie termini (un to ekvivalenti dažādās valodās Eiropas Savienībā) ir atzīti tiesību aktos, bet, lai atsauktos uz šo parādību, tos izmanto politikas dokumentos, socioloģijā un kriminoloģijā.

⁸Eiropadomes Rezolūcija par pasākumiem fiktīvu laulību apkarošanai (1997).

Mēģinot iedalīt kategorijās terminoloģiju, kas saistīta ar šo parādību, Eiropas Komisijas rokasgrāmatā (2014) ierosināts, ka būtu lietderīgi nošķirt juridiski spēkā esošas laulības no tādām, kas noslēgtas, izmantojot viltotus dokumentus. EK ierosina attiecināt terminus *viltus*, *nepatiesas*, *neīstas* un *fiktīvas* (*fake*, *false*, *bogus and fictitious marriages*) laulības uz laulībām, kas noslēgtas, izmantojot neīstus dokumentus, piemēram, viltotas laulības apliecības. *Fiktīvas laulības*, *fiktīvas laulības*, *piespiedu laulības* un *laulības maldināšanas rezultātā* (*Marriages of convenience, sham marriages, forced marriages and marriages by deception*) ir laulības, ko noslēdz, izmantojot juridiski spēkā esošus dokumentus, bet šādu veidu laulībās ir atšķirīgi savienības noslēgšanas motīvi. Tāpat arī ir iespējams, ka abi laulātie ir apzināti līdzdalībnieki un labprātīgi piekrīt stāties attiecībās, kuru mērķis ir ļaunprātīgi izmantot ES tiesības (*fiktīvās laulības un fiktīvās laulības (marriages of convenience and sham marriages)*), vai arī, ja laulātais trešās valsts valstspiederīgais liek laulātajam ES pilsonim notice, ka laulība ir laulāto īstas attiecības, bet patiesībā tās mērķis ir ļaunprātīgi izmantot ES tiesību aktus (*laulība maldināšanas rezultātā (marriage by deception)*). (COM 2014.)

Ārpus projekta *HESTIA* specifiskās jomas tiek izmantota dažāda terminoloģija, lai nošķirtu dažādas laulību norunas, kas ir retāk sastopamas ES, bet ko joprojām izmanto daudzviet pasaulē. *Norunātas laulības* (*Arranged marriages*) ir laulības, kur ar abu laulāto piekrišanu galvenā loma partnera izvēlē bijusi kādai trešai personai (piem., vecākiem vai aizbildņiem). Norunāta laulība ir īsta, ja tā noslēgta labprātīgi un pēc laulāto vēlēšanās. Īdeja par laulības labprātīgu noslēgšanu un piekrišanu stāties laulībā ir nedaudz abstrakts jēdziens, jo šajos gadījumos tā nereti sakņojas tradīcijās. Principā laulības, kas likumīgi noslēgtas jebkur pasaulē, ir jāatzīst ES. Tomēr dalībvalstīm nav pienākuma atzīt laulības, kas ir aizliegtas saskaņā ar to tiesību aktiem (piem., poligāmas laulības). (COM 2014.)

Oficiālas starptautiski saskaņotas *piespiedu laulību* (*forced marriage*) definīcijas nav, bet tās var raksturot kā situāciju, kad laulība noslēgta pret vienas vai abu pušu brīvu gribu un bez to pilnīgas piekrišanas, izmantojot draudus, maldināšanu un piespiedu (*FRA 2014*). Parasti uzskata, ka cilvēku tirdzniecības situācijās ir vērojama tieši šo elementu klātbūtne. Piespiedu laulību koncepcija var ietvert konkrētākas formas, tostarp *paverdzināšanas laulības* (*servile marriage*), kas saistītas ar personas pārdošanu, nodošanu vai mantošanu laulībā, un *bērnu laulības* (*child marriage*), kas ir piespiedu laulību forma, jo bērni pēc definīcijas nav spējīgi dot piekrišanu vai izmantot atteikuma tiesības (Liniema (*Lyneham*) un Ričardsa (*Richards*), 2014, 3. lpp.). Piespiedu laulības galvenokārt uztver kā tādas, kurām ir saikne ar dažās etniskajās kopienās vai starp minoritātēm pieņemto praksi. Nozieguma izdarītāji parasti ir vecāki, ģimenes locekļi vai paplašinātās ģimenes locekļi (*FRA 2014*).

Papildus iepriekšminētajiem terminiem terminu *laulības aizsardzības nolūkā* (*protection marriage*) izmanto tad, kad kāds no fiktīvo laulību motīviem ir saistīts ar protesta izpausmēm, piemēram, ja personas stājas laulībā ar migrantiem politisku vai ideālistisku motīvu dēļ vai vienkārši tāpēc, ka vēlas palīdzēt vai sniegt aizsardzību (*Econ Pöyry*, 2010).

Patiesībā šeit sniegtās dažādās definīcijas un koncepcijas var pārklāties. Tomēr šajā pētījumā fiktīvās laulības būtu jānošķir no norunātām laulībām un piespiedu laulībām. Šajā pētījumā uzmanība ir īpaši pievērsta fiktīvām laulībām, kuru noslēgšanas galvenais nolūks ir nodrošināt trešo valstu pilsoņiem atļauju uzturēties ES. Tā kā projektā īpaša interese ir pievērsta fiktīvām laulībām, kas saistītas ar cilvēku tirdzniecību (proti, fiktīvām laulībām saistībā ar cilvēku tirdzniecību / cilvēku tirdzniecību nolūkā noslēgt fiktīvas laulības), bija

nepieciešama koncepcija, kas ietvertu ekspluatatīvo elementu. Projekta sākumā tā partneri izstrādāja terminu „ekspluatatīvas fiktīvās laulības” (“*exploitative sham marriage*”). Šis termins attiecas uz *fiktīvām laulībām, kas ietver ekspluatācijas elementus (sham marriages that include elements of exploitation)*. Pētījums attiecas gan uz gadījumiem, kas ietver ekspluatācijas elementus, bet faktiski nav cilvēku tirdzniecība, gan arī gadījumiem, kurus var definēt kā cilvēku tirdzniecību (proti, „cilvēku tirdzniecība nolūkā noslēgt fiktīvas laulības”). Praksē ir grūti novilkt robežu starp ekspluatācijas dažādām formām. Projektā *HESTIA* termins „ekspluatatīvas fiktīvās laulības” aptver dažādus gadījumus, kas saistīti ar tādām fiktīvām laulībām, kuras pēc tam izmanto ekspluatācijai, un šī parādība tiek skatīta nevis kā juridiska kategorija vai koncepcija, kas definēta tiesību aktos, bet gan plašākā socioloģiskajā perspektīvā.

Svarīgs un būtisks aspekts šo dažādo koncepciju un parādību definēšanā ir fiktīvo laulību atšķirība no cilvēku tirdzniecības attiecībā uz nodarījuma subjektu. Fiktīvās laulības ir noziegums vai nodarījums pret valsti, bet cilvēku tirdzniecība ir noziegums pret personu. Šajā saistībā var vilkt paralēles ar kontrabandu. Cilvēku kontrabandas gadījumā upura nav; tā ir valsts, kuras tiesību akti tiek pārkāpti šajā procesā. Projektā mēs pievēršamies cilvēku ekspluatācijai. Turklāt svarīga ir atšķirība starp piespiedu un ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām. Mēs pievēršamies nevis tam, vai iespējamie upuri sākotnēji tiek piespiesti stāties laulībā ar trešo valstu valstspiederīgajiem, bet gan turpmākajiem ekspluatatīvajiem elementiem un apstākļiem visā šajā procesā — gan vervēšanas laikā, gan mērķa valstī, gan pirms, gan pēc laulības noslēgšanas. Ar terminu „ekspluatatīvas fiktīvās laulības” mēs cenšamies uzsvērt ekspluatācijas apstākļus, kuri neļauj personai izkļūt no situācijas, un pārvietošanās kontroles izsmalcinātās formas un elementus, kas liecina par upuru atkarību no vīriem, vervētājiem un šo laulību organizētājiem. Dažkārt pētiem gadījumi ir saistīti ar piespiešanu jau pašā sākumā (piem., vervēšanas laikā), tādējādi dažus no tiem var definēt kā piespiedu laulības, bet citreiz tie tādi nav. Persona var labprātīgi noslēgt fiktīvu laulību, bet vēlāk viņa/viņš var tikt ekspluatēts. Faktiski ES pilsoņa kā laulātā (galvenokārt sievietes) loma var mainīties no ((nenozīmīga) pārkāpuma vai krāpšanas pret valsti) izdarītāja uz (ekspluatācijas vai smagākos gadījumos — cilvēku tirdzniecības) upura lomu.

Jāņem vērā arī tas, ka projektā iesaistīti partneri no sešām valstīm un tiek izmantotas sešas valodas (angļu, igauņu, latviešu, lietuviešu, slovāku un somu), un tas ir radījis konceptuālus sarežģījumus. Katram partnerim (izņemot Īriju) savā valsts valodā bija jāatrod piemēroti termini, kurus varētu izmantot līdztekus terminiem angļu valodā. Turklāt termini, kurus izmanto valstu līmenī, var atšķirties no tiem, kurus lieto ES līmenī. Piemēram, Latvijā angļu valodas terminus „fictitious marriage” un „sham marriage” lieto kā sinonīmus, lai apzīmētu fiktīvu laulību, bet ES līmenī fiktīvu laulību definē kā laulību, kas noslēgta, izmantojot viltotus dokumentus. Turklāt Slovērijas izpētes ziņojumā termina „ekspluatatīvas fiktīvās laulības” vietā galvenokārt lietots termins „piespiedu laulības” “*forced marriage*”.

3. Tiesiskais regulējums un starptautiskie instrumenti

Rīcību cilvēku tirdzniecības apkarošanai reglamentē vairāki starptautiski instrumenti un tiesiskie regulējumi. Apvienoto Nāciju Organizācijas Protokols par cilvēku, jo sevišķi sieviešu un bērnu, tirdzniecības novēršanu, apkarošanu un sodīšanu par to ir pirmā pasaules mēroga saistošā vienošanās attiecībā uz cilvēku tirdzniecību. Protokols papildina ANO Konvenciju pret transnacionālo organizēto noziedzību. Protokolu 2015. gada decembrī bija ratificējušas 169 valstis, tostarp Latvija (2004), Slovākija (2004), Igaunija (2004), Lietuva (2003) un Īrija (2010) (*UNODC*, 2015. gads).

Apvienoto Nāciju Organizācijas Protokolu par cilvēku tirdzniecības novēršanu uzskata par pirmo visaptverošo tiesību aktu šajā jomā un cilvēku tirdzniecības noteicošo definīciju. Tā nolūks ir novērst un apkarot cilvēku tirdzniecību, aizsargāt šādas tirdzniecības upurus un sniegt tiem palīdzību, un veicināt sadarbību starp valstīm, kuras ir protokola dalībvalstis, lai sasniegtu minētos mērķus (2. pants). Saskaņā ar protokolu

„Cilvēku tirdzniecība ir ekspluatācijas nolūkā izdarīta personu vervēšana, pārvadāšana, nodošana, izmitināšana vai saņemšana, izmantojot draudus vai spēku vai citā veidā piespiežot, aizvedot ar viltu, krāpjot, maldinot, ļaunprātīgi izmantojot varu vai personas neaizsargātības stāvokli vai dodot vai saņemot materiāla vai citāda rakstura labumus, lai panāktu tās personas piekrišanu, kura kontrolē citu personu. Ekspluatācija ietver vismaz personu iesaistīšanu prostitūcijā vai citus seksuālās izmantošanas veidus, piespiešanu veikt darbu vai sniegt pakalpojumus, turēšanu verdzībā vai darbības, kas līdzinās turēšanai verdzībā, kalpībā, vai orgānu izņemšanu.”

Tādējādi cilvēku tirdzniecības noziegums ir definēts diezgan sarežģīti, un īpaši daudzveidīga var būt ekspluatācija, piemēram, seksuālā izmantošana, piespiedu darbs un orgānu izņemšana. Piespiedu darbs ir definēts *ILO* (Starptautiskās Darba organizācijas) 1930. gada Konvencijā Nr. 29, ar kuru aizliedz nelegālu iesaistīšanu piespiedu vai obligātā darbā. Saskaņā ar *ILO* Piespiedu darba konvenciju „piespiedu vai obligātais darbs” (2. pants) ir jebkurš darbs vai pakalpojums, kurā iesaista personu, draudot tai ar sodu, un kuru minētā persona nav piedāvājusi sniegt brīvprātīgi. *ILO* ir uzskaitījusi šādus elementus, kas raksturo tiesību vai privilēģiju zaudēšanu un norāda uz piespiedu darba situāciju (*ILO*, 2005, 20. un 21. punkts):

- Fiziska vai seksuāla vardarbība vai šādas vardarbības draudi.
- Darba ņēmēja pārvietošanās ierobežošana, piem., turot ieslodzījumā vai liedzot saskarsmi ar uzņēmējas valsts sabiedrību.
- Parādu verdzība vai uz parādu verdzību balstīta nodarbinātība, piem., tāda, kas izriet no vervēšanas vai pārvadāšanas procesa.
- Algu ieturēšana vai atteikšanās vispār maksāt darba ņēmējam.
- Pasu vai personu apliecinošu dokumentu aizturēšana.
- Draudi ziņot iestādēm.

Lai gan ANO Protokolā par cilvēku tirdzniecības novēršanu laulības nav minētas kā ekspluatācijas iespējamā forma, cilvēku tirdzniecības atklātā definīcija protokolā ir īpaši veidota tā, lai ietvertu cilvēku tirdzniecības jaunas formas, tiklīdz tās rodas (Maklīns (*MacLean*), 2013). Neatkarīgi no ekspluatācijas

konkrētās formas ir jāuzsver arī tas, ka upura piekrišanu iecerētajai ekspluatācijai uzskata par nebūtisku, ja ir izmantots kāds no minētajiem līdzekļiem (3.b pants).

Eiropas Padomes 2005. gada Konvencijā par cīņu pret cilvēku tirdzniecību cilvēku tirdzniecība definēta lielā mērā līdzīgi kā AŅO protokolā, bet tajā ir īpaši uzsvērti cilvēku tirdzniecības upuru un viņu tiesību aizsardzība. Tas ir juridiski saistošs instruments, kura mērķis ir novērst cilvēku tirdzniecību, aizsargāt tās upurus un veicināt starptautisku sadarbību cīņā pret cilvēku tirdzniecību. Šī konvencija attiecas uz cilvēku tirdzniecības visām formām neatkarīgi no tā, vai tās ir transnacionālas un saistītas vai nesaistītas ar organizēto noziedzību (2. pants). Lai uzraudzītu konvencijas īstenošanu, ir izveidota īpaša uzraudzības iestāde *GRETA*. Konvenciju ir ratificējusi Igaunija, Latvija, Lietuva, Īrija un Slovākija.

Eiropas Savienības rīcībā sakarā ar cilvēku tirdzniecību norādīts, ka cilvēku tirdzniecība ir īpaši aizliegta Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 5. pantā. Viens no visjaunākajiem pasākumiem bija Direktīvas 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību pieņemšana. Direktīvā cilvēku tirdzniecība definēta šādi (2. panta 1. punkts):

„eksploatācijas nolūkā izdarīta personu vervēšana, pārvadāšana, nodošana, izmitināšana vai saņemšana, tostarp kontroles pār minētajām personām maiņa vai nodošana, izmantojot draudus vai spēku vai citā veidā piespiežot, aizvedot ar viltu, krāpjot, maldinot, ļaunprātīgi izmantojot varu vai personas neaizsargātības stāvokli vai dodot vai saņemot materiāla vai citāda rakstura labumus, lai panāktu tās personas piekrišanu, kura kontrolē citu personu.”

Lai gan direktīvā ietvertajā ekspluatācijas veidu minimālajā sarakstā piespiedu laulības nav nepārprotami minētas⁹, preambulā ir ierosināts, ka cilvēku tirdzniecības definīcijā kā ekspluatācijas veids būtu jāietver arī piespiedu laulības.¹⁰

Citi politikas pasākumi, kas papildina cilvēku tirdzniecības novēršanas direktīvu, ietver ES tiesību aktus par uzturēšanās atļaujām cilvēku tirdzniecības upuriem (Direktīva 2004/81/EK), par bērnu seksuālu izmantošanu (2011/92/ES) un par sankcijām un pasākumiem pret darba devējiem, kas nodarbina trešo valstu valstspiederīgos, kuri dalībvalstīs uzturas nelikumīgi (Direktīva 2009/52/EK). Turklāt Padomes Direktīvā 2002/90/EK, ar ko definē neatļautas ieceļošanas, tranzīta un uzturēšanās atbalstīšanu, uzskaitīti pasākumi, kas jāveic, lai apkarotu nelikumīgas ieceļošanas atbalstīšanu gan attiecībā uz neatļautu robežas šķērsošanu tiešā nozīmē, gan uz cilvēku ekspluatācijas tīklu uzturēšanu. Jautājums par cilvēku tirdzniecību ir risināts arī paziņojumā „ES iekšējās drošības stratēģija darbībā” (COM 2010), kā arī ES Plānā par labāko praksi, standartiem un procedūrām cilvēku tirdzniecības apkarošanai un novēršanai (2005/C 311/01) un Komisijas darba dokumentā par ES plāna īstenošanas novērtējumu un uzraudzību (Eiropas Komisija, 2012. gads). (Eiropas Komisija, 2016. gads.)

ES ir pilnvarota nodrošināt aizsardzību pilsoņiem un ārvalstniekiem, kuri pārvietojas tās robežās. Cietušo aizsardzības direktīva (Direktīva 2012/29/ES), ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus, nodrošina, lai cietušie tiktu atzīti, pret viņiem attiektos ar cieņu un viņi

⁹„Ekspluatācija ietver vismaz personu iesaistīšanu prostitūcijā vai citus seksuālās izmantošanas veidus, piespiešanu veikt darbu vai sniegt pakalpojumus, tostarp ubagošanu, turēšanu verdzībā vai darbības, kas līdzinās turēšanai verdzībā, kalpībā, izmantošanu noziedzīgās darbībās vai orgānu izņemšanu (Direktīvas 2011/36/ES 2. panta 3. punkts).”

¹⁰ Direktīvas 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2002/629/TI, 11. apsvērums, OV L 101/1, 15.4.2011.

saņemtu pienācīgu aizsardzību, atbalstu un piekļuvi tiesu sistēmai. ES dalībvalstīm direktīvas noteikumi bija jāievieš valstu tiesību aktos līdz 2015. gada 16. novembrim. Direktīvā arī ir prasība dalībvalstīm nodrošināt pienācīgu apmācību par cietušo vajadzībām tiem ierēdņiem, kuri varētu nonākt saskarsmē ar cietušajiem, un veicināt sadarbību starp dalībvalstīm un valstu dienestu rīcības koordināciju attiecībā uz cietušo tiesībām.

Visām piecām valstīm, kuras piedalījās projektā, ir saistošas tādas starptautiskās cilvēktiesību konvencijas kā Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (*ECHR*), kurā cilvēku tirdzniecība un piespiedu laulības ir atzītas par cilvēktiesību pārkāpumu. Konvencijas dalībvalstis ir apņēmušās ievērot cilvēktiesības un vērtības, kuras savukārt virza valdību dalībnieku darbu. Eiropas Padomes Konvencijā par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (tā dēvētā Stambulas Konvencija) noteikts, ka konvencijas dalībvalstis pieņem normatīvos aktus un veic citus pasākumus, kas vajadzīgi, lai nodrošinātu to, ka par krimināli sodāmu tiek atzīta tāda tīša rīcība, ar kuru pieaugušo vai bērnu piespiež noslēgt laulību (Eiropas Padome, 2011. gads). Igaunija, Īrija, Latvija, Lietuva un Slovākija Konvenciju vēl nav ratificējušas.

Arī tiesības brīvi pārvietoties un uzturēties Eiropas Savienībā ir viena no pamatbrīvībām, kas nostiprinātas ES tiesību aktos un ir Eiropas integrācijas stūrakmens. Ar Pilsonības direktīvu (Direktīva 2004/38/EK) visiem ES pilsoņiem un viņu laulātajiem ir atļauts ceļot, strādāt un dzīvot jebkurā no 28 ES dalībvalstīm¹¹ uz laiku līdz trim mēnešiem, neizvirzot viņiem nosacījumus vai formalitāšu ievērošanu, izņemot prasību, ka viņiem jābūt derīgai personas apliecībai vai pasei. Lai saņemtu tiesības uzturēties ilgāk nekā trīs mēnešus, atkarībā no viņu statusa uzņēmējā valstī ES pilsoņiem ir jāizpilda konkrēti nosacījumi. Studentiem un citām ekonomiski neaktīvām personām, piemēram, pensionāriem un viņu ģimenes locekļiem, ir tiesības uzturēties ilgāk nekā trīs mēnešus vienīgi tad, ja viņiem ir visaptverošs veselības apdrošināšanas segums un viņu finanšu līdzekļi ir pietiekami viņiem pašiem un viņu ģimenes locekļiem, lai nekļūtu par uzņēmējas dalībvalsts sociālās palīdzības sistēmas slogu.

Darba meklētāji var uzturēties uz laiku līdz sešiem mēnešiem, nepiemērojot nekādus nosacījumus, un, iespējams, ilgāk, ja viņi pierāda, ka viņiem ir reālas izredzes atrast darbu. Pēc pieciem gadiem ES pilsoņi un viņu ģimenes locekļi iegūst pastāvīgas uzturēšanās tiesības (COM 2013). ES valstis var noteikt pasākumus, kas vajadzīgi, lai liegtu, izbeigtu vai atsauktu ar šo direktīvu piešķirtās tiesības, ja notiek to ļaunprātīga izmantošana vai krāpšana, piemēram, aprēķina laulības vai dokumentu viltošana.

¹¹Apvienotā Karaliste, Austrija, Beļģija, Bulgārija, Čehija, Dānija, Francija, Grieķija, Horvātija, Igaunija, Itālija, Īrija, Kipra, Latvija, Lietuva, Luksemburga, Malta, Nīderlande, Polija, Portugāle, Rumānija, Slovākija, Slovēnija, Somija, Spānija, Ungārija, Vācija un Zviedrija.

4. Pašreizējā situācija un iepriekšējie pētījumi par ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām un to saiknēm ar cilvēku tirdzniecību

Neņemot vērā to, ka NVO un pētnieciskā žurnālistika ir apzinājušas fiktīvu laulību gadījumus, kas ietver ekspluatāciju un cilvēku tirdzniecības pazīmes, un lai gan ir veikta pasaules mēroga kampaņa cīņai pret cilvēku tirdzniecību, kā arī arvien lielāks skaits pētījumu par cilvēku tirdzniecību seksuālas izmantošanas un darba ekspluatācijas nolūkā, ir ļoti maz pētījumu par fiktīvām laulībām ekspluatācijas nolūkā. Pirms projekta *HESTIA* nav veikti kopīgi pētījumi par politikas pasākumiem, kas ierosināti Eiropas līmenī attiecībā uz fiktīvu laulību ekspluatatīvajiem elementiem un to iespējamām saiknēm ar cilvēku tirdzniecību. Tomēr ir daži pētījumi par saistītiem jautājumiem, piemēram, piespiedu laulībām un cilvēku tirdzniecību. Šajā nodaļā tiks sniegts pētījuma īss apraksts.

Lai gan aprēķina laulības nolūkā trešo valstu valstspiederīgajiem iegūt atļauju uzturēties ES ir atzīta parādība, fiktīvas laulības kā cilvēku tirdzniecības iespējamā forma ir salīdzinoši nesen apzināts ekspluatācijas veids (sk. arī *Donovan* un citi, 2015). Dati, kurus par cilvēku tirdzniecības upuriem no dalībvalstīm savākusi Eiropas Komisija¹² un kas aptver 2013. un 2014. gadu, liecina, ka Eiropā cilvēku tirdzniecības visizplatītākā forma ir seksuālā izmantošana (67% no reģistrētajiem upuriem), kurai seko darba ekspluatācija (21% no reģistrētajiem upuriem) un citas ekspluatācijas formas (12% no reģistrētajiem upuriem), kas ietver, piem., cilvēku tirdzniecību piespiedu ubagošanas, mājkalpības, noziedzīgu darbību, piespiedu laulību, fiktīvu laulību vai orgānu izņemšanas nolūkā. Saistībā ar cīņu pret cilvēku tirdzniecību dalībvalstis arvien vairāk ziņo par piespiedu un fiktīvām laulībām un gadījumiem, kad cilvēki kļūst par dažādu ekspluatācijas veidu upuriem (COM 2016).

Lai gan upuri ir visdažādākie visu vecumu cilvēki neatkarīgi no dzimuma un izcelsmes, statistika skaidri liecina, ka vairums upuru ir sievietes un meitenes (Psaila un citi, 2016). Saskaņā ar *Eurostat*, *Europol* un Apvienoto Nāciju Organizācijas Narkotiku un noziedzības apkarošanas biroja (*UNODC*) sniegtajiem statistikas datiem viskrasākās atšķirības dzimumu ziņā ir konstatētas cilvēku tirdzniecībā seksuālas izmantošanas nolūkā, kur 96% cietušo ir sievietes un meitenes. Izteiktāka dzimumu dimensija vērojama arī cilvēku tirdzniecības upuru ekspluatācijas citos veidos, piemēram, māsaimniecības darbos un piespiedu fiktīvajās laulībās. (Valbija (*Walby*) un citi, 2015). ES apzinātajos piespiedu laulību gadījumos kā upuri gandrīz vienmēr ir iesaistītas sievietes un meitenes (sk. Psaila un citi, 2016).

To, ka fiktīvās laulības arvien vairāk tiek atzītas par cilvēku tirdzniecības upuru ekspluatācijas formu, liecina arī fakts, ka *Europol* sniedzis agrīnās brīdināšanas paziņojumu (2014), kurā minēts, ka ir pieaudzis to ziņojumu skaits, kuros fiktīvas laulības (*marriages of convenience*) saistītas ar cilvēku tirdzniecību. Kā to ES pilsoņu izcelsmes valstis, kuri slēdz šādas laulības, *Europol* (2014; 2016) galvenokārt ir apzinājis Austrumeiropas valstis. Saskaņā ar *Donovan* un citu

¹²Jaunākais *Eurostat* ziņojums par cilvēku tirdzniecību publicēts 2015. gadā un aptver laikposmu no 2010. līdz 2012. gadam. Dati, kas ar *Eurostat* starpniecību savākti Komisijas ziņojumā par gūtajiem panākumiem cīņā pret cilvēku tirdzniecību, ir jaunākie savāktie dati un aptver 2013. un 2014. gadu. Komisijas ziņojumā minētie skaitļi lielā mērā atbilst tendencēm, kas minētas *Eurostat* iepriekšējā ziņojumā (COM 2016).

norādīto (2015) laulībām ar trešo valstu valstspiederīgajiem cilvēku tirgotāji vervē sievietes no Austrumeiropas, solot labi apmaksātu darbu. Tas ļauj līgavainim pieprasīt uzturēšanās atļauju un pēc tam ekspluatēt „līgavu” mājkalpībā un/vai viņu seksuāli izmantot. Dažos ekstrēmākos gadījumos sievietes tiek atklāti piespiestas stāties laulībā ar trešo valstu valstspiederīgajiem.

Saskaņā ar *Europol* (2014, 2016) atšķirība starp fiktīvām laulībām, kuras ietver ekspluatācijas elementus, un klasiskajām fiktīvām laulībām (*marriages of convenience*) ir tā, ka līgavas statuss mainās no nozieguma izdarītāja uz cietušā statusu. Var būt tā, ka sākotnēji līgavas stājas laulībā labprātīgi, bet pēc tam nosacījumi mainās, vai arī viņas tiek ievilinātas viltus argumentu aizsegā (piemēram, piedāvājot labi apmaksātu darbu), bet pēc tam piespiestas stāties laulībā. *Europol* (2016, 29) tās dēvē par piespiedu fiktīvajām laulībām (*forced sham marriages*). Dažos piespiedu fiktīvo laulību gadījumos upuri ir tikuši nolaupīti, nogādāti mērķa valstī pret viņu gribu un piespiesti stāties laulībā. *Europol* turklāt norāda, ka šādu gadījumu apzināšana ir sarežģīts uzdevums, un aicina darbiniekus, kuri nonāk tiešā saskarsmē ar cietušajiem, atpazīt to pazīmes, un uzsvēr, ka ir jāpastiprina pārrobežu sadarbība. Veicot izmeklēšanu, pieejamā informācija var nedot reālu ieskatu par to, vai līgava ir līdzdalībiece (nelegālas imigrācijas veicināšana) vai upuris (cilvēku tirdzniecība), proti, vai aiz nelegālas imigrācijas veicināšanas nozieguma netiek slēpts cilvēku tirdzniecības elements. (Turpat.)

Anti-Slavery International (*ASI*) pētniecības projekts *RACE* (2014) bija vērsts uz cilvēku tirdzniecības piespiedu noziedzīgas ekspluatācijas nolūkā pētīšanu Apvienotajā Karalistē, Čehijā un Nīderlandē. Ziņojumā fiktīvas laulības ir apzinātas kā viens no cilvēku tirdzniecības veidiem piespiedu noziedzīgu darbību izdarīšanas nolūkā. Ziņojumā turklāt uzsvērts, kā cilvēku tirdzniecībā cietušās personas var tikt izmantotas visdažādākajās noziedzīgajās darbībās, kā arī vairākās darbībās vienlaicīgi (piemēram, izmantojot seksuāli, mājkalpībā vai citās piespiedu darba formās).

Projektā *RACE* Apvienotā Karaliste tika apzināta kā mērķa valsts, kurā konstatēti cilvēku tirdzniecības gadījumi piespiedu fiktīvo laulību¹³ nolūkā. Fiktīvajās laulībās tika iesaistītas ES valstspiederīgās sievietes, kuras pārdotas Apvienotajā Karalistē un piespiestas stāties laulībā ar trešo valstu valstspiederīgajiem, lai viņi varētu iegūt atļauju uzturēties Apvienotajā Karalistē. Konkrēti piemēri bija divi atsevišķi gadījumi, kad slovāku sievietes tika pārdotas Apvienotajā Karalistē nolūkā piespiest viņas stāties laulībā ar ārvalstniekiem. Turklāt ziņojumā (2014) tika minēts gadījums Čehijā, kur divas sievietes pārdotas Apvienotajā Karalistē, lai piespiestu viņas stāties fiktīvā laulībā un nodarboties ar prostitūciju. Šīs divas sievietes ar garīgas attīstības traucējumiem tika pakļautas fiziskai un psiholoģiskai vardarbībai, piespiestas nodarboties ar prostitūciju un nodotas mājkalpībā, kā arī piespiestas stāties laulībā ar vjetnamiešu vīriešiem, lai viņi varētu iegūt uzturēšanās atļauju. (Turpat.) (Sk. arī piemērus, kas minēti rakstos plašsaziņas līdzekļos saistībā ar ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām, kuras apzinātas Apvienotajā Karalistē.¹⁴)

¹³Projektā *RACE* lietoto terminu „piespiedu fiktīvas laulības” ir izmantojis arī *Europol*.

¹⁴ Sk. šādus piemērus rakstos plašsaziņas līdzekļos: <http://www.theguardian.com/uk-news/2013/oct/10/four-jailed-trafficking-bradford-burnley>; http://www.cps.gov.uk/london/press_releases/three_sentenced_for_exploitation_and_sham_marriage_offences_in_london/; http://www.cambstimes.co.uk/news/four_guilty_of_exploitation_and_assisting_in_arranging_sham_marriages_1_4467054; <http://www.aljazeera.com/programmes/peopleandpower/2015/04/passport-three-wed->

Pētījumā par piespiedu laulībām no dzimumu perspektīvas, ko veikusi Psaila un citi (2016), konstatēts, ka tādos cilvēku tirdzniecības gadījumos piespiedu laulību nolūkā, kas atklāti ES dalībvalstīs, lielākā daļa cietušo ir sievietes. Šie gadījumi parasti ir bijuši saistīti ar upura slikto finansiālo stāvokli un mazām izredzēm uz nodarbinātību. Visas piecas *HESTIA* partnervalstis ziņojumā minētas, atsaucoties uz gadījumiem, kuros konstatēts, ka sieviešu dzimuma ES pilsoņi ir pārdoti citā dalībvalstī un piespiesti (pēc tam, kad bija atsaukuši sākotnējo piekrišanu) stāties aprēķina laulībā ar trešo valstu valstspiederīgajiem. Cita tendence ir saistīta ar jaunām latviešu sievietēm, vientuļajām mātēm vai sievietēm ar invaliditāti, kuras pārliecinātas ar viltus solījumiem par labu darbu mērķa valstī. Pēc ierašanās atklājās, ka darbavietu nav, un sievietes tika piespiestas stāties laulībā. Līdzīgi gadījumi atklāti arī Apvienotajā Karalistē, un tajos parasti ir iesaistītas Austrumeiropas sievietes, kuras pārdotas Apvienotajā Karalistē, lai viņas stātos laulībā ar Āzijas vīriešiem, kuriem nav uzturēšanās atļaujas. Upuri parasti tiek atvesti uz Apvienoto Karalisti, solot likumīgu nodarbinātību. Apzinātie gadījumi nereti ietvēra arī citus ekspluatācijas veidus, piemēram, seksuālo izmantošanu. (Turpat.)

Saiknes starp noziedzību, kas saistīta ar cilvēku tirdzniecību, un laulībām ir konstatētas arī ārpus Eiropas. Pētījumā, ko veica Liniema un Ričardsa (2014), ir apzināti ekspluatācijas gadījumi Austrālijā, kas notikuši saistībā ar laulībām un partneru migrāciju. Pētījumā tika atklāti gadījumi, kad sievietes saskārušās ar ekspluatatīviem scenārijiem pēc izceļošanas uz Austrāliju, lai stātos laulībā ar vīriešiem, kuri ir Austrālijas pilsoņi. Partneri bija iepazinušies dažādos veidos, sākot ar norunātām laulībām un ģimenes saitēm un beidzot ar iepazīšanos tiešsaistē vai iepazīšanās pakalpojumiem. Pētījumā arī norādīts, ka, lai gan visi upuri laulībām bija piekrituši, viņi bija iespējamie cilvēku tirdzniecības upuri, jo piekrišana cilvēku tirdzniecības noziegumam nav būtiska, ja piekrišanas saņemšanai izmantota piespiešana, draudi un/vai viltus. Šīs sievietes tika maldinātas attiecībā uz to, ar ko viņām būs jāstājas laulībā, šo laulību būtību un to, ko no viņām sagaida pēc ierašanās Austrālijā. (Pētījuma piemēru tam, kā laulības un partneru migrācija patiesībā izmantota, lai veicinātu cilvēku tirdzniecību uz Austrāliju, sk. 1. ierāmējumā; Liniema un Ričardsa, 2014.) Attiecībā uz projektu *HESTIA* apstākļi atšķiras, jo šo laulību noslēgšanas sākotnējā motivācija bija atvest upurus uz Austrāliju seksuālai izmantošanai vai ekspluatācijai piespiedu darbā. Upuri tika savervēti, izmantojot krāpšanu un maldināšanu. Kā konstatēts arī projektā *HESTIA*, laulības tika noslēgtas nolūkā iegūt uzturēšanās tiesības konkrētā valstī, bet Austrālijas gadījumā uzturēšanās atļauja bija paredzēta upurim, nevis nozieguma izdarītājam.

1. ierāmējums. Cilvēku tirdzniecība saistībā ar laulību migrāciju Austrālijā

Izcelsmes valsts — Filipīnas, mērķa valsts — Austrālija

Lietā *R/Kovacs*, kas tika skatīta Kvīnslendas (*Queensland*) Augstākajā tiesā, valsts apgalvoja, ka Zoltans un Melita Kovači organizējuši un apmaksājuši Austrālijas pilsoņa ceļu uz Filipīnām, lai noslēgtu laulību ar kādu sievieti nolūkā atvest viņu uz Austrāliju un nodarbināt līdzņemšanai paredzētu produktu veikalā un par bērnu pieskatītāju un mājkalpotāju viņu mājās. Pēc nokļūšanas Austrālijā sieviete piecas ar pusī dienas nedēļā katru dienu 12 stundas strādāja veikalā. Par to viņa saņēma ļoti nelielu samaksu. Tad, kad sieviete nestrādāja, viņai bija jā rūpējas par trim maziem bērniem un jāveic mājsaimniecības darbi. Viņa mēģināja izkļūt no šīs situācijas, bet rezultātā Kovači viņu paverdzināja, izmantojot neatalgotu darbu apvienojumā ar pastāvīgu seksuālu vardarbību, mutvārdu draudiem un rupju apiešanos, viņas neaizsargātības izmantošanu, pārvietošanās kontroli un pases konfiskāciju. Pēc atkārtotas iztiesāšanas Augstākajā tiesā 2010. gadā

Zoltans un Melita Kovači tika atzīti par vainīgiem paverdzināšanā saskaņā ar 1995. gada kriminālkodeksa (*Cth*) s 270.3. panta 1. punktu, un viņiem tika piespriests attiecīgi četru un astoņu gadu ieslodzījums (Šlenhards (*Schloenhardt*) un Džolijs (*Jolly*), 2010; Liniema un Ričardsa, 2014, 6. lpp.).

Vēl viens Austrālijas pētījuma konstatējums bija tāds, ka cilvēku tirdzniecības gadījumi, kas saistīti ar partneru migrāciju, bieži vien tiek identificēti vienīgi kā vardarbības gadījumi ģimenē. Rezultātā tiek piemēroti tādu tiesību aktu noteikumi, kas attiecas uz vardarbību ģimenē, nevis cilvēku tirdzniecību un ekspluatāciju, un tas savukārt raisa nopietnas bažas par šā cilvēku tirdzniecības veida pienācīgu apzināšanu un atbilstošu reaģēšanu (Liniema un Ričardsa, 2014). Upuri/izdzīvojušie bija pieredzējuši dažnedažādu ļaunprātīgu izturēšanos (fizisku, psiholoģisku, ekonomisku vardarbību). Vardarbības aktus veica paplašināto ģimeņu vīri, un tas notika apvienojumā ar upuru/izdzīvojušo kā migrantu neaizsargātību (ierobežotas angļu valodas zināšanas un izolētība). Ekspluatācija ietvēra cilvēku tirdzniecības pazīmes, piemēram, apgalvojumus par īpašumtiesībām, parādu verdzību, brīvības atņemšanu, deportācijas draudus, darba ekspluatāciju, pasu konfiskāciju un mājkalpību. Tāpat arī tika ziņots par bērnu ekspluatāciju un ļaunprātīgu izmantošanu — gan to, kuri bija ieceļojuši Austrālijā, gan to, kuri šajās attiecībās bija tur dzimuši. (Turpat.)

Laulību migrācija bieži tiek uzdots par sociālās mobilitātes stratēģiju sievietēm no jaunattīstības un pārejas valstīm. Tomēr populārās kultūras pārstāvji un mācītbspēki to bieži raksturo kā izvēli, ko iespēju trūkuma dēļ izdara sievietes, kuras sevi upurē ģimenes labā (Tildama (*Tyldum*) un Tveita (*Tveit*), 2008). Tāpat kā darba migranti, arī laulību migranti ir neaizsargāti pret ekspluatāciju seksa industrijā un darba tirgū (Maklīns, 2013). Šajā ziņojumā laulību migrācija ir apspriesta tikai īsumā, jo, lai gan pastāv līdzības starp fiktīvu laulību un ekspluatāciju, laulību migrācija tomēr ir parādība, kas diezgan lielā mērā atšķiras no laulībām, ko noslēdz vienīgi tāpēc, lai apietu migrācijas tiesību aktus.

Tildama un Tveita (2008), analizējot saikni starp cilvēku tirdzniecību un laulību migrāciju, pētīja neaizsargātību un risku, kas saistīts ar laulību migrāciju no Krievijas un Taizemes uz Norvēģiju. To sievietes stāstījumos, kuras tika intervētas šā pētījuma nolūkā, nav daudz kā tāda, kas atgādinātu laulības ideālus, bet drīzāk gan vardarbību ģimenē un seksuālo kalpību, izmantojot laulību kā kontroles līdzekli. Pētījumā intervētās sievietes pēc pārcelšanās uz Norvēģiju bieži vien bija pilnībā atkarīgas no saviem vīriem, viņām bija maz vai vispār nebija nekādu sociālo kontaktu, un viņas bija pilnīgā ekonomiskā atkarībā. Dažām sievietēm nācās pašām apgūt, kā rīkoties Norvēģijas sabiedrībā, bet citu centieni iegūt neatkarību tika mērķtiecīgi kavēti, kas izraisīja tā dēvēto piespiedu atkarību. Turklāt sievietes, kuras bija nonākušas piespiedu atkarībā, bieži saskārās ar fizisku un psiholoģisku vardarbību. (Tildama un Tveita, 2008.)

Tildama un Tveita apgalvo, ka saskaņā ar Palermo Protokolā par cilvēku tirdzniecības novēršanu sniegto definīciju cilvēku tirdzniecības faktu, līdzekļus un nolūku var konstatēt, analizējot konkrēto sievietes situāciju. Piespiedu elements kļūst acīmredzams atkarības (piespiedu) formā, jo šai personai nav [sociālo] tīklu, valodas prasmju un ne jausmas par to, kur meklēt palīdzību, un tādējādi tā kļūst neaizsargāta. Pētījumā intervētās sievietes arī ziņoja, ka vīri viņām draudējuši ar šķiršanos un pēc tam deportāciju, ja viņas neizpildīs vīru prasības. Šie apstākļi var radīt situācijas, kas klasificējamās kā mājkalpība. Ekspluatācijas elementi ietver fizisku vardarbību un izvarošanu, kā arī mājkalpību un seksuālo kalpību. Viens no galvenajiem uzdevumiem cilvēku tirdzniecības gadījumu apzināšanā saistībā ar laulību migrāciju, protams, ir noteikt, kādā mērā ir pierādāms ekspluatatīvais nolūks. Ir grūti pierādīt, ka jau laulības sākumā kādam ir bijis nodoms kontrolēt

un ekspluatēt savu laulāto mājkalpības vai seksuālu pakalpojumu nolūkā.
(Turpat.)

5. Dati un metodes

Pētījumā izmantotas kvalitatīvās metodes apvienojumā ar statistikas datiem. Valstu pētnieki veica kvalitatīvas daļēji strukturētas intervijas ar, piem., NVO, tiesībsardzības iestāžu un citu attiecīgo valsts un pašvaldību iestāžu pārstāvjiem, kā arī ar vēstniecību pārstāvjiem (sīkāka informācija par valstu pētījumos pārstāvētajām nozarēm un organizācijām sniegta atsevišķajos valstu ziņojumos). Dažās projektā iesaistītajās valstīs bija iespēja intervēt apzinātos upurus/migrantus, kuri bija noslēguši fiktīvas laulības un pieredzējuši ekspluatāciju. Ja tas bija iespējams, pētnieki apkopoja un analizēja fiktīvo laulību gadījumus, kas ietver norādes uz cilvēku tirdzniecību (piem., izmantojot tiesas/pirmstiesas izmeklēšanas materiālus vai NVO un/vai vēstniecību sniegtos gadījumu aprakstus). Viņiem arī tika ieteikts vākt papildu informāciju/datus tiešsaistes forumos un no citiem avotiem, piemēram, plašsaziņas līdzekļiem. Papildus tam valstu pētniekus lūdza sagatavot īsu pārskatu par spēkā esošo tiesisko regulējumu un pašreizējo praksi viņu valstī saistībā ar fiktīvām laulībām un cilvēku tirdzniecību, vākt attiecīgos statistikas datus un norādīt attiecīgo literatūru, politikas dokumentus vai citus papildu materiālus un citēt tos izpētes ziņojumā. Dati galvenokārt aptver laikposmu no 2010. gada līdz 2015. gadam.

Lai apzinātu ekspertus, pirms datu vākšanas faktiskā perioda visās valstīs tika organizētas apaļā galda sanāksmes.¹⁵ Šīs sanāksmes kļuva arī par platformu kontaktu dibināšanai un informācijas vākšanai par sabiedriskām debatēm un informētību par ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām un to saiknēm ar cilvēku tirdzniecību šajās piecās valstīs. Lai gūtu labāku izpratni par šīs parādības formulēšanu valstu kontekstā, *HEUNI* pārstāvis piedalījās visās piecās valstu sanāksmēs.¹⁶ Sanāksmēs notika dzīvas diskusijas, un dalībnieki apmainījās ar ievērojamu apjomu informācijas, tomēr bija vērojamas arī dažas atšķirības saistībā ar informētību un debašu galvenajiem aspektiem.

Visā projekta pētniecības posmā *HEUNI* pārstāvji apmācīja valstu pētniekus un sniedza viņiem padomus un norādījumus. *HEUNI* arī nodrošināja interviju struktūru un struktūras projektu pētniecības ziņojumiem. *HEUNI* pētnieki vairākkārt pārlasīja un komentēja valstu ziņojumu projektus. Lai gan valstu ziņojumi tika sagatavoti kopīgā projekta *HĒSTIA* ietvaros, galarezultātā katrs ziņojums tomēr būtu uzskatāms par patstāvīgu ziņojumu, un par savu ziņojumu, tostarp tajā sniegtajiem konstatējumiem un ieteikumiem, ir atbildīgi vienīgi katra valsts ziņojuma autori.

Neņemot vērā kopīgo struktūru un sniegtos norādījumus, valstu ziņojumu saturs tomēr nedaudz atšķiras, un ziņojumi ir atšķirīgi arī stila ziņā. Tā kā dažādās valstīs ir atšķirīgi tiesību akti, ieviestas atšķirīgas sistēmas cilvēku tirdzniecības upuru apzināšanai un palīdzības sniegšanai viņiem, un cilvēku tirdzniecības apkarošanas jomā ir iesaistīti visdažādākie dalībnieki, valstīs nebija iespējams savākt līdzīgu datu kopumu. Turklāt dažādās valstīs atšķiras datu pieejamība un piekļuve tiem. Pētījuma konstatējumus, protams, ietekmē datu raksturs un avoti. Piemēram, pirmstiesas izmeklēšanas materiāli, no vienas puses, un gadījumu apraksti, ko

¹⁵Daži partneri norādīja, ka nav bijis viegli atrast intervējamās personas un/vai ekspertus dalībai apaļā galda sanāksmēs, jo cilvēki, iespējams, neuzskata sevi par ekspertiem attiecībā uz tādu „jaunu”/jaunatklātu parādību kā fiktīvas laulības cilvēku tirdzniecības kontekstā.

¹⁶Cetrās sanāksmēs, kas notika igauņu, latviešu, lietuviešu un slovēņu valodā, *HEUNI* pārstāvis izmantoja tulka pakalpojumus. Mutvārdu tulkošana nebija nepieciešama Īrijas sanāksmē, kas notika angļu valodā.

sniegušas NVO, no otras puses, ir atšķirīgi datu veidi, kur ļoti atšķiras datu uzmanības centrs, perspektīva un mērķis. Pirmstiesas izmeklēšanas lietas sagatavo policija, un tajās uzmanība ir vērsta uz noziedzīgo darbību organizēšanas perspektīvu, savukārt NVO datus sagatavo NVO darbinieki, un uzmanības centrā ir upuri. Tāpat arī ir iespējams, ka lietas, kas tiek virzītas uz pirmstiesas izmeklēšanas posmu un it īpaši uz tiesu, ir visnopietnākās un/vai vislabāk pamanāmas. Daudzi sarežģīti gadījumi var būt ārpus, piemēram, cilvēku tirdzniecības kategorijas. NVO elastīgāk lemj par to, kuri gadījumi atbilst ekspluatācijas kategorijai un kas var piekļūt pakalpojumiem, kuri paredzēti, piemēram, cilvēku tirdzniecībā cietušajām personām.

Vēl viens iemesls atšķirībām valstu ziņojumos ir tas, ka valstu pētniekiem bija atšķirīga izglītība un profesionālā pieredze, kā arī nodarbošanās. Daži strādāja pētniecības institūtos, citi – NVO, bet vēl citi – valdības struktūrās. Tādējādi valstu ziņojumu autoriem ir atšķirīga perspektīva.

Visi partneri savāca viņiem pieejamos datus, un tas tika atzīts par būtisku šim pētījumam. Pētnieki centās veikt intervijas ar visiem attiecīgajiem dalībniekiem un ekspertiem. Intervijas ar ekspertiem tika veiktas visās valstīs, bet atšķirības parādījās attiecībā uz to, kas (nozares/profesijas) tika intervēti. Intervijas ar ekspluatatīvu fiktīvo laulību upuriem tika veiktas vienīgi Īrijā un Latvijā. Nevienā no šīm valstīm netika veiktas intervijas ar noziegumu izdarītājiem (piem., cilvēku tirdzniecības noziedzīgo darbību organizētājiem). Pārskats par datiem, kas savākti projektā iesaistītajās valstīs, ir sniegts 1. tabulā (sīkāku informāciju skatīt valstu ziņojumos). Dati tika vākti 2015. gada vasarā un rudenī.

1. tabula. Dati, kas savākti valstīs, kuras piedalījās projektā.

Datu avots	Igaunija	Lietuva	Latvija	Īrija	Slovākija	Kopā
Intervijas ar ekspertiem	9	17	17	14	15	72
Notiesājoši spriedumi	1	0	0	0	3	4
Pirmstiesas izmeklēšanas	0	3	0	0	7	10
Vietējo NVO sniegtie gadījumu apraksti	8	0	5	8	7	28
Vēstniecību sniegtie gadījumu apraksti	0	0	0	6	0	6
Intervijas ar upuriem	0	0	3	1	0	4

Datu vākšanā tika izmantotas daļēji strukturētas intervijas. Valstu pētnieki tika mudināti veikt intervijas klātienē un ar intervējamās personas atļauju tās ierakstīt. Tomēr ne visas intervijas tika veiktas klātienē, dažas, piemēram, notika pa tālruni. Turklāt ne visas intervijas tika ierakstītas; par dažām tika izdarītas vienīgi piezīmes. Interviju jautājumi bija atvērti un aptvēra iepriekš saskaņotus kopīgus tematus. Tika mudināts veikt brīvi plūstošas diskusijas ar zināmu elastīgumu attiecībā uz to, kādus jautājumus un kādā secībā uzdot. Kopā tika veiktas 72 intervijas ar ekspertiem — no deviņām līdz 17 intervijām katrā valstī.

HEUNI sagatavoja atsevišķu struktūru intervijām ar upuriem un intervijām ar ekspertiem (sk. 1. un 2. pielikumu). Šīs struktūras daļēji aptvēra tos pašus jautājumus un tematus. Temāti, kas ietverti intervijās ar ekspertiem un upuriem, bija upuru / iesaistīto cilvēku vervēšana, ceļojums uz mērķa valsti un ierašanās tajā, dzīve un ekspluatācija mērķa valstī, darbs mērķa valstī (intervijās ar upuriem), nozieguma izdarītāji (cilvēku tirgotāji, (eksploataīvu) fiktīvo laulību organizētāji, vīri) un fiktīvu laulību organizēšana (intervijās ar ekspertiem), upuru apzināšana (intervijās ar ekspertiem), palīdzība un atbalsts (iespējamajiem) upuriem un novēršana. Pamatojoties uz interviju kopīgo struktūru angļu valodā, valstu pētniekiem tika lūgts iztulkot jautājumus viņu valsts valodā, mudinot tos pārveidot tā, lai jautājumi būtu piemēroti katrai intervijai.¹⁷ Turklāt Īrija izmantoja matricu gadījumu izpētes dokumentēšanai. Matricā daļēji bija ietverti tādi paši jautājumi kā interviju struktūrā, un matricu izsniedza dažām NVO un vēstniecībām, kas dokumentēja šos gadījumus. Latvija izmantoja klientu lietas un to NVO pierakstītos klientu stāstījumus, kuras palīdz cilvēku tirdzniecībā cietušajiem.

Igaunija ir vienīgā no piecām partnervalstīm, kura pētījumā varēja izmantot tiesas lietu par cilvēku tirdzniecību, kas saistīta ar fiktīvām laulībām. Attiecībā uz pirmstiesas izmeklēšanas materiāliem Lietuva un Slovākija bija vienīgās valstis, kas varēja tos izmantot, jo citās valstīs informācija vai nu nebija pieejama (piem., Igaunijā pirmstiesas materiāli ir slepeni, tāpēc tie nav pieejami pētniecības mērķiem), vai arī pētnieki nevarēja apzināt kritērijiem atbilstošus gadījumus, kurus izmeklē policija. Informācijas ierobežotā apjoma un oficiāli dokumentēto gadījumu nelielā skaita dēļ projekta *HESTIA* pamatā galvenokārt bija gadījumu piemēru vākšana no NVO un vietējām vēstniecībām, lai iegūtu vairāk informācijas par saiknēm starp cilvēku tirdzniecību un fiktīvajām laulībām. Lai

¹⁷Ķāatzīmē, ka intervijas tika veiktas valstu valodās, bet izpētes ziņojuma vajadzībām citāti ir iztulkoti angļu valodā. Ir acīmredzams, ka pēc tulkošanas atbilžu saturs un it īpaši nianse zināma mērā mainās.

vairotu izpratni par šo parādību, tika izmantoti arī plašsaziņas līdzekļu materiāli (raksti ziņās utt.).

Lai atklātu šīs parādības slēpto raksturu un atšķirības informētības ziņā valstu līmenī, projektā *HESTIA* tika izmantoti dažādi datu avoti (attiecībā uz *HEUNI* izstrādāto izmēģinājuma metodiku sk. arī Jokinena un citi, 2011). Tomēr jāatzīmē, ka kvantitatīvā ziņā valstu ziņojumi ir balstīti uz diezgan nelielu datu apjomu, tāpēc rezultātus pašus par sevi nevar vispārināt. No otras puses, ņemot vērā metodiskās problēmas, kas saistītas ar konkrēto parādību, partneri ir savākuši iespējami plašus datus. Projektā savāktie dati ir arī unikāli, un šāda veida dati ES dalībvalstīs iepriekš nav vākti. Vienlaikus jāatzīst, ka dati nav visaptveroši un konkrētā temata apjoma un perspektīvas dēļ tiem piemīt daži faktiski ierobežojumi. Tā kā četras no piecām pētītajām valstīm galvenokārt ir izcelsmes valstis, tajās lielāka uzmanība tiek pievērsta vervēšanas un upuru aspektam, nevis nozieguma izdarītāja un organizatoriskajam aspektam.

Ar metodiku saistītās problēmas daļēji ir tādas pašas kā metodiskās problēmas saistībā ar cilvēku tirdzniecības (vai citu jutīgu tematu un slēptās noziedzības) pētīšanu kopumā. Šos gadījumus nav viegli atrast, atklāt un izmeklēt. (Iespējamie) upuri nepiesakās un nelabprāt stāsta par ekspluatāciju, ar ko tie saskārušies. Tāpat arī statistikas dati par šāda veida noziegumiem nav pārāk uzticami un/vai informatīvi. (Par problēmām, kas saistītas ar statistikas datiem par cilvēku tirdzniecību, sk., piem., Jokinena un citi, 2014.)

Turklāt pētījumu veikšana par ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām ietver vairākus citus jautājumus, ne tikai tos, kas attiecas uz pētījumiem par cilvēku tirdzniecību kopumā. Konceptuālās problēmas, ar kurām iepazīstinājām iepriekšējās nodaļās, ir radījušas vairākas metodiskas grūtības. Piemēram, dažādās valstīs atšķiras un var nebūt pārāk skaidra ne tikai fiktīvo laulību definīcija, bet arī statuss (pārkāpums, administratīvs jautājums, iemesls anulēt vai atteikt uzturēšanās atļauju, vai arī kāds cits). Turklāt dažās valstīs izrādījās problemātiski nošķirt ekspluatatīvas fiktīvās laulības no piespiedu laulībām. Bieži vien ir diezgan neskaidrs arī iesaistīto personu statuss: kurš būtu uzskatāms par upuri, un kurš — par nozieguma izdarītāju?

Tā kā trūkst skaidras izpratnes par šo parādību un koncepcijām, kas saistītas ar fiktīvām laulībām, bija rūpīgi jāapsver jautājums par to, ko pētīt un kā to darīt. Projekta gaitā bija jāizlemj, kādus gadījumus pētījumā iekļaut un kādus no tā izslēgt. Kāda veida dati būtu jāvāc? Kurš, piemēram, ir eksperts ekspluatatīvu fiktīvo laulību jomā? Bija jāizstrādā projekta metodika, un izstrādes darbā mēs izmantojām izmēģinājuma metodikas, kas tika piemērotas agrākos pētījumos, ko veica *HEUNI* (sk. Jokinena un citi, 2011, 314.–316.). Šī metodika ļauj aprakstīt minēto parādību plašā nozīmē, un tā ir attiecināma arī uz gadījumiem, kas ir ārpus zināmajiem cilvēku tirdzniecības gadījumiem vai tādiem, kurus no juridiskā viedokļa var skaidri definēt kā cilvēku tirdzniecību. Turklāt, lai padarītu iespējamu dzīvāku diskusiju par saiknēm starp šīm divām parādībām, projekta partneri tika mudināti vākt aprakstus par iespējamiem vai aizdomīgiem ekspluatatīvu fiktīvo laulību un cilvēku tirdzniecības gadījumiem, proti, par tādām situācijām, kad ir vienīgi norādes uz to, ka tā varētu būt cilvēku tirdzniecība. Tādējādi šī metodika nebija orientēta vienīgi uz cilvēku tirdzniecības procesu; tajā tika pievērsta uzmanība arī tam, vai (ekspluatatīvu) fiktīvo laulību situācijas ietver arī cilvēku tirdzniecības elementus vai citus ekspluatatīvus vai negatīvus iznākumus.

Tomēr konkrētu šīs parādības piemēru atrašanu padarīja problemātisku oficiāli apzinātu gadījumu neesamība un zemais informētības līmenis dažās valstīs. Šis temats ir maz pētīts, un it īpaši ES dalībvalstīs ļoti trūkst pētījumu par saiknēm

starp fiktīvām laulībām un cilvēku tirdzniecību. Tāpēc ir grūti salīdzināt šā pētījuma konstatējumus ar iepriekšējiem pētījumiem un tos apsvērt.

Ētikas jautājumi

Veicot šāda veida pētījumus, ir jāņem vērā daudzi svarīgi ētikas jautājumi. Cilvēku tirdzniecība un tai pielīdzināma ekspluatācija ir ļoti delikāts jautājums, un ir jābūt īpaši uzmanīgiem, apspriežot upuru pieredzi un viņus intervējot. Pētnieki katrā valstī intervējamās personas (gan ekspertus, gan upurus) informēja par projektu un lūdza atļauju veikt interviju un to ierakstīt. Intervējamo un gadījumu izpētē iesaistīto personu anonimitāte tika aizsargāta, cita starpā svītrojot viņu vārdus no interviju citātiem un gadījumu aprakstiem.

Tāpat arī jābūt uzmanīgiem attiecībā uz to, kā sarunāties un kā formulēt šo parādību. Pētnieki var daļēji neapzināti „piekarināt birkas” cilvēkiem vai cilvēku grupām, un arī pētījumam var būt nelietderīgas sekas. Šāda veida pētījumos pastāv iespēja radīt negatīvus stereotipus par dažām cilvēku grupām, piemēram, par trešo valstu valstspiederīgajiem (īpaši vīriešiem), no vienas puses, un sievietēm no dažām valstīm vai teritorijām vai ar konkrētu pieredzi (saistībā ar tādiem jautājumiem kā nabadzība, atkarība no narkotiskām vielām, garīgi traucējumi, izglītības trūkums utt.), no otras puses. Tomēr, lai gūtu visaptverošu ainu par šo parādību un to novērstu, kā arī lai mērķtiecīgi virzītu apmācības un izpratnes veicināšanas pasākumus, ir jāatklāj informācija par pamatā esošajiem cēloņiem un faktoriem.

Turklāt pētījuma rezultāti var tikt izmantoti tādiem mērķiem, kas kaitē, piem., trešo valstu valstspiederīgajiem. Robežu slēgšanu un stingrāku robežkontroli daļēji izraisīja bailes no iespējamām negatīvajām sekām, ko ES dalībvalstīm rada patvēruma meklētāju skaita pieaugums vai trešo valstu valstspiederīgie, kuri cenšas iekļūt ES. ES dalībvalstu iestāžu bailes par imigrācijas tiesību aktu ļaunprātīgu izmantošanu var būt tik lielas, ka sistēmas ļaunprātīgu izmantošana piesaista daudz lielāku uzmanību nekā vardarbība pret cilvēkiem. Šīs problēmas un jautājumi ir jāņem vērā, arī ziņojot par pētījuma konstatējumiem.

6. Valstu pētījumu konstatējumi

Šajā nodaļā iepazīstināsim ar galvenajiem konstatējumiem, kas ietverti piecu valstu ziņojumos. Vispirms tiek sniegts pārskats par galvenajiem punktiem attiecībā uz valstu sistēmām, kas reglamentē cīņu pret cilvēku tirdzniecību, pašreizējām juridiskajām problēmām, kā arī par ekspluatatīvu fiktīvo laulību apzināto skaitu. Pēc tam apkopotas metodes personu vervēšanai ekspluatatīvu fiktīvo laulību nolūkā, pievēršot uzmanību apstākļiem, kas palielina ekspluatācijas risku sievietēm, kuras piekrīt noslēgt fiktīvu laulību. Tad seko informācija par ceļojuma organizēšanu un apstākļiem pēc ierašanās mērķa valstī, kuru dēļ upuris ir pakļauts riskam un var tikt ekspluatēts. Visbeidzot, šajā nodaļā iepazīstināsim ar problēmām, kas saistītas ar iespējamo upuru apzināšanu un tiem sniegto palīdzību, kā arī ar ekspluatatīvu fiktīvo laulību novēršanu. Turpmākajās nodaļās ietverti svarīgākie konstatējumi un piemēri no piecām valstīm, kas piedalījās projektā. Gadījumu detalizēti piemēri un apraksti ir sniegti valstu ziņojumos.

Jāņem vērā, ka ziņojumos ir nedaudz atšķirīgi uzsvāri atkarībā no tā, vai valsts ir izcelsmes vai mērķa valsts. Īriju var uzskatīt par mērķa valsti ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām, savukārt pārējās četras šā projekta partnervalstis ir izcelsmes valstis. Līdz ar to Īrijas ziņojumā lielāks uzsvārs ir uz imigrācijas jautājumiem, bet, piemēram, Igaunijas ziņojumā pievērsta uzmanība vervēšanas praksei tajā kā izcelsmes valstī. Tāpēc ne visās turpmākajās iedaļās ir vienlīdz sīka informācija no visām pētītajām valstīm. Tomēr, lai sniegtu līdzsvarotu viedokli par šo parādību, sagatavojot pārskatu, mēs centāmies vienādā mērā izmantot visu valstu ziņojumus.

6.1. Pārskats par pašreizējo situāciju piecās attiecīgajās valstīs

Visos valstu ziņojumos ir apspriests to tiesiskais regulējums (t. i., tiesību akti attiecībā uz cilvēku tirdzniecību, migrāciju, ģimenes atkalapvienošanos un fiktīvām laulībām) un citas to sistēmas (pamatnostādnes, rīcības plāni, palīdzība upuriem), ar kurām definē un veido preventīvo rīcību cilvēku tirdzniecības apkarošanai. Visu piecu valstu, uz kurām attiecas šis ziņojums, tiesību aktos cilvēku tirdzniecības noziegums ir atzīts par krimināli sodāmu nodarījumu. Cilvēku tirdzniecības definīcijas attiecīgajās valstīs kopumā atbilst ANO Protokolā par cilvēku tirdzniecības novēršanu, ES direktīvā un Eiropas Padomes Konvencijā par cīņu pret cilvēku tirdzniecību minētajām. Igaunija cilvēku tirdzniecību atzina par krimināli sodāmu nodarījumu 2012. gadā. Īrijā Krimināltiesību likums (par cilvēku tirdzniecību) tika pieņemts 2008. gadā un grozīts 2013. gadā, lai iekļautu tajā piespiedu darbu, piespiedu ubagošanu un piespiedu iesaistīšanu noziedzīgās darbībās. Latvijā Krimināllikuma pants par cilvēku tirdzniecību tika grozīts 2012. gadā, iekļaujot tajā personas piespiešanu izdarīt noziedzīgus nodarījumus, un turpmāki grozījumi izdarīti 2014. gadā, no jauna definējot ievainojamības jēdzienu. Lietuvā cilvēku tirdzniecības definīcija tika ieviesta 2000. gadā, kad to oficiāli atzina Kriminālkodeksā. Lietuvas Kriminālkodekss tika grozīts 2005. gadā, pievienojot pantu par piespiedu darbu kā ekspluatācijas veidu, un 2013. gadā tā noteikumos tika iekļauta piespiedu ubagošana un piespiedu noziedzīgas darbības. Slovākijā cilvēku tirdzniecības noziedzīgā nodarījuma 2005. gada formulējums tika grozīts 2013. gadā, kā cilvēku tirdzniecības īpašu veidu ietverot tajā piespiedu laulības.

Tiesību akti un politikas pasākumi šajās valstīs atšķiras. Fiktīvu laulību, kā arī ekspluatatīvu fiktīvo laulību apzināšana lielā mērā ir atkarīga no konkrētās valsts likumdošanas pieejas un identifikācijas formālajām procedūrām, kā arī no šīs parādības kopīgajām definīcijām un izpratnes par to.

Plašsaziņas līdzekļi, NVO, konsulārie dienesti un visu partnervalstu iestādes ir apzinājušas bažas par to, ka dažas fiktīvās laulības ietver neaizsargāto ES pilsoņu ekspluatācijas un pat cilvēku tirdzniecības pazīmes. Piemēram, Latvijas vēstniecība Īrijā ir novērojusi, ka kopš 2009. gada pieaug to latviešu sieviešu skaits, kuras, nonākušas grūtībās, vēršas pēc palīdzības vēstniecībā. Tas notika pēc tam, kad, piemēram, pēc šo valstu pievienošanās ES 2004. gadā arvien vairāk Latvijas un Igaunijas sieviešu stājās laulībā ar trešo valstu valstspiederīgajiem. Sākotnēji šī parādība tika uzskatīta par problēmu, kas saistīta ar migrācijas tiesību aktu pārkāpumiem, bet vēlāk arvien pamanāmākas kļuva saiknes ar cilvēku tirdzniecību.

Pēdējā laikā ES uzturēšanās atļauju pieteikumi Īrijā ir izraisījuši dažādas juridiskas problēmas. Īrijas Laulību likums stājās spēkā 2015. gadā, un līdz ar grozījumiem 2004. gada Civilstāvokļa likumā civilstāvokļa aktu reģistrācijas dienestu amatpersonas ir pilnvarotas sniegt atzinumu par to, vai paredzētās laulības ir fiktīvas laulības (*marriage of convenience*). Arī Igaunijā fiktīvo laulību definīcija ir sniegta Civillikumā.

Latvija 2013. gadā fiktīvas laulības, proti, laulības, kas noslēgtas, lai trešo valstu valstspiederīgie varētu iegūt tiesības uzturēties Latvijā, kādā citā ES dalībvalstī, Eiropas Ekonomikas zonā vai Šveices Konfederācijā, atzina par krimināli sodāmu nodarījumu. Šis regulējums ļauj ierosināt kriminālprocesu arī tajos gadījumos, kad fiktīvās laulības noslēgtas ārpus Latvijas. Arī Slovākijā ir atzītas par krimināli sodāmām fiktīvas laulības, kas saistītas ar kontrabandu, un tās tiek uzskatītas par nodarījumu pret sabiedrisko kārtību. Atkarībā no juridiskās definīcijas valstu iespējamā reakcija uz apzinātajiem fiktīvo laulību gadījumiem atšķiras — no laulības anulēšanas līdz naudassodam, aizliegumam ieceļot valstī vai brīvības atņemšanai.

Visām valstīm, kas piedalījās projektā *HESTIA*, tas ir pirmais mēģinājums sistemātiski izvērtēt un risināt jautājumu par ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām un to saiknēm ar cilvēku tirdzniecību. Tā kā nav vienotas terminoloģijas un veidu, kā vērsties pret šo parādību, pieejamie statistikas dati, kas savākti valstu ziņojumu vajadzībām, ir atšķirīgi, un tādējādi būtu jāatzīst, ka tie nav salīdzināmi¹⁸ un sniedz vienīgi ierobežotu izpratni par šo parādību. Valstīm tika uzdots vākt datus par cilvēku tirdzniecības gadījumiem, ko reģistrējušas valstu NVO un vēstniecības ārvalstīs, gadījumiem, ko reģistrējusi policija, kā arī statistikas informāciju par kriminālvajāšanām un notiesājošiem spriedumiem. Valstu ziņojumos ir ietverta arī statistikas informācija, ja tāda pieejama, par apzināto fiktīvo laulību skaitu un tajās iesaistītajām tautībām. Valstu ziņojumos iekļautā statistikas informācija būtu jāskata arī kontekstā ar iedzīvotāju skaitu konkrētajā valstī.¹⁹

Šķiet, ka Īrijā ir skaidrs modelis, saskaņā ar kuru vīrieši no Indijas subkontinenta (Pakistānas, Indijas un Bangladešas) stājās laulībā ar ES valstspiederīgajām sievietēm no Portugāles un Austrumeiropas valstīm (galvenokārt Latvijas, Rumānijas, Ungārijas un Igaunijas). Saskaņā ar Īrijas valsts ziņojumu kopš 2004. gada, kad Latvija pievienojās ES, Īrijā reģistrētas vairāk nekā 1600 laulības

¹⁸Par problēmām, kas saistītas ar statistikas datiem (par cilvēku tirdzniecību), sk., piem., Jokinen un citi (2014).

¹⁹Aptuvenais iedzīvotāju skaits projektā iesaistītajās valstīs: Igaunija — 1,3 miljoni; Īrija — 4,7 miljoni; Latvija — 1,9 miljoni; Lietuva — 2,8 miljoni; Slovākija — 5,4 miljoni.

starp ES pilsoņiem un trešo valstu valstspiederīgajiem. Tomēr nav iespējams aplēst fiktīvo laulību īpatsvaru šo laulību kopējā skaitā. Igaunijas vēstniecība Īrijā reģistrējusi datus par vidēji 45 līdz 50 laulībām gadā starp Igaunijas un trešo valstu valstspiederīgajiem. Arī pārējo valstu ziņojumos apzināts liels to vīriešu īpatsvars no Indijas un Pakistānas, kuri iesaistīti Īrijā noslēgtajās laulībās.

Laikposmā no 2011. līdz 2015. gadam Latvijas diplomātiskās misijas ārvalstīs ir sniegušas palīdzību 365 iespējamajiem cilvēku tirdzniecības upuriem. Pieejamajos statistikas datos nav sīkas informācijas par to, vai šie gadījumi ir saistīti ar fiktīvām laulībām. Tomēr aizdomas par ciešu saikni ar fiktīvām laulībām ir balstītas un konsulāro darbinieku pieredzi, laulību statistiku un citu informāciju, ko savākusi Latvijas vēstniecība Īrijā. Latvijā 2014. gadā sociālās rehabilitācijas pakalpojumus kopā saņēma 38 upuri (tostarp upuri, kuri uzsāka rehabilitāciju iepriekšējā gadā), un no tiem 15 upuri tika identificēti kā tādi, kuri tikuši ekspluatēti ar fiktīvu laulību starpniecību. Laikposmā no 2013. gada līdz 2015. gadam Latvijā vidēji gadā ir notikuši desmit kriminālprocesi, kuru pamatā ir fiktīvas laulības. Laikposmā no 2010. līdz 2015. gadam ir bijuši daži cilvēku tirdzniecības gadījumi, kas saistīti ar piespiedu laulībām un par kuriem ir ierosināts kriminālprocess. Latvijā 2014. gadā tika veiktas 223 pārbaudes par laulāto kopdzīvi, un 48 gadījumos bija aizdomas par fiktīvām laulībām. Slovākijā laikposmā no 2010. līdz 2014. gadam 21 persona tika iekļauta palīdzības programmā upuriem, kuri identificēti kā cietušie „cilvēku tirdzniecībā piespiedu laulību nolūkā”.

Lietuvā laikposmā no 2010. gada līdz 2015. gadam vidēji 25 laulības gadā apzinātas kā fiktīvas laulības, kurās iesaistīti trešo valstu un Lietuvas valstspiederīgie. Lietuvā fiktīvas laulības nav atzītas par krimināli sodāmu nodarījumu, un tādējādi netiek veikta pirmstiesas izmeklēšana saistībā vienīgi ar fiktīvām laulībām. Tomēr ir notikušas trīs pirmstiesas izmeklēšanas, kuras ietver cilvēku tirdzniecības elementus un ekspluatāciju saistībā ar fiktīvām laulībām. Statistikas datus, kurus Lietuvā savākušas NVO, 2014. gadā reģistrēti 135 iespējamie cilvēku tirdzniecības upuri. Tajā pašā gadā tika ierosinātas 24 pirmstiesas izmeklēšanas attiecībā uz cilvēku tirdzniecību, un trijās no tām bija aizdomas par saikni ar ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām. Igaunijas Migrācijas dienestam 2010. gadā bija aizdomas, ka fiktīvas ir desmit, bet 2011. gadā — 35 laulības. Tomēr nevienā no šiem gadījumiem neapstiprinājās, ka laulības ir fiktīvas. Laikposmā no 2012. gada līdz 2014. gadam Igaunijā reģistrēti aptuveni 20 cilvēku tirdzniecības gadījumi gadā²⁰, un 2014. gadā viens no šiem gadījumiem bija saistīts ar cilvēku tirdzniecību fiktīvu laulību organizēšanas nolūkā (Igaunijas Tieslietu ministrija, 2016. gads).

6.2. Sieviešu vervēšana ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām

Valstu ziņojumos kā vervēšanas mērķi ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām apzinātas galvenokārt vietējās, bieži vien jaunas sievietes²¹. Papildus jaunām, ap 20 gadus vecām sievietēm, tika apzinātas arī citu vecuma grupu sievietes. Mērķis bieži vien bija sievietes, kuras nonākušas sociālās un finansiālās grūtībās. Igaunijas pētījumā atzīmēts, ka visām savervētajām sievietēm bija Igaunijas pilsonība, dažas no tām bija igauiski runājošas, bet citas — krievvalodīgās

²⁰133. pants, 133¹. pants, 175. pants.

²¹Šeit mēs lietojam terminu „sievietes”, jo visas personas, kuras savervētas ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām, kas apzinātas valstu ziņojumos, bija sieviešu dzimuma. Slovākijas pētījumā atrasts viens raksts plašsaziņas līdzekļos, kurā minēts, ka savervētā persona ir vīriešu dzimuma. Tomēr rakstā nav norādīti ne ekspluatācijas veidi, ne saiknes ar cilvēku tirdzniecību.

mazākumtautības pārstāves. Slovākijā ekspluatīvām fiktīvajām laulībām tika vervētas arī romu sievietes. Kopumā ekspluatīvām fiktīvajām laulībām savervēto sieviešu pagātne atgādināja daudzu citu cilvēku tirdzniecības upuru pagātņi. Tomēr nevar apgalvot, ka būtu kāds konkrēts cilvēku tirdzniecības upuru profils.

Visos valstu ziņojumos uzsvērts, ka sievietes tiek vervētas fiktīvajām laulībām, izmantojot sociālos tīklus, kā arī internetā. Visu piecu valstu ziņojumos apzinātās vervēšanas metodes varētu iedalīt tiešajās un netiešajās vervēšanas metodēs. *Tiešā vervēšana* notiek mazā mērogā, un to bieži vien klātienē veic neorganizēti vervētāji, piemēram, ģimenes locekļi, draugi, darba devēji un paziņas, kuri saņem finansiālu atlīdzību par sekmīgu savervēšanu. Vervētāji īpaši orientējas uz sievietēm, kurām ir finansiālas grūtības, sociālās atstumtības vēsture, zems izglītības līmenis, trūkst valodas prasmju, ir diagnosticēti garīgi traucējumi vai arī kuras nāk no nelabvēlīgām ģimenēm.

Īrijas pētījumā konstatēts, ka visbūtiskākais motivējošais faktors, kas liek stāties fiktīvās laulībās, ir galēja nabadzība. Apzinātajos gadījumos bija ievērojams skaits jaunu vientuļo māšu un arī jaunu sieviešu, kurām bērnus atņēmuši sociālie dienesti. Visos Īrijas ziņojumā apspriestajos gadījumos vervētājiem ir bijusi kaut kāda iepriekšēja saikne ar savervētajām personām, piemēram, tas bijis kāds ģimenes loceklis, draudzene, draugs, bet vienā gadījumā pat izcelsmes valsts pilsētas domes amatpersona.

Ar *netiešo vervēšanu* šeit domāta vervēšana tiešsaistē, un tai ir masveida mērogs — ziņojumi tiek ievietoti tīmekļa vietnēs, izmantojot sociālos medijus, tērzētavas vai migrācijas forumus. Maldinošos ziņojumos vai nu tiek solīts labi apmaksāts darbs ārvalstīs, vai arī tiešākā veidā tiek meklētas sievietes, kuras bez negatīvām sekām par finansiālu atlīdzību labprāt noslēgtu fiktīvas laulības ar trešo valstu valstspiederīgajiem. Vervētāji, kuri darbojas tiešsaistē, bieži vien (iespējams) ir sievietes, un papildus reklāmai cilvēku tirgotāji saziņai ar iespējamajiem upuriem izmanto internetu un kā vervēšanas rīku — sociālos medijus. Vervētāji, kuri darbojas tiešsaistē, cenšas savervēt vairākas sievietes vienlaikus. Latvijas pētījumā konstatēts, ka netiešās vervēšanas metodes tiešsaistē kļūst populārākas nekā tiešās vervēšanas metodes. Tiešsaistē atrodami arī „īstu” laulību piedāvājumi. Cilvēku tirgotāji, iespējams, vēl vairāk izmantos internetu, jo šķiet, ka tas viņiem sniedz īpašas priekšrocības. Latvijas un Igaunijas pētījumos atklājās, ka ekspluatīvu fiktīvo laulību upuri tiek vervēti arī, viesojoties ārvalstīs, un dažkārt arī laulības tiek noslēgtas ārpus ES.

Šajā saistībā būtu jāuzsver, ka gadījumos, kad sievietes šķietami labprātīgi stājas fiktīvā laulībā vai pieņem darba piedāvājumus, kuri šķiet pārāk labi, lai būtu patiesi, vaina var tikt novelta uz upuriem. Tomēr ir svarīgi atzīmēt, ka cilvēku tirdzniecībā pārdotās personas piekrišana kļūst nebūtiska, ja tiek izmantots kāds no cilvēku tirdzniecības „līdzekļiem”, citiem vārdiem, ja cilvēku tirgotājs veic piespiedu, maldinošas vai ļaunprātīgas darbības, upura sākotnējā piekrišana zaudē nozīmi. Kā apspriests, piem., Lietuvas pētījumā, ekspluatācijas pamanāmākās formas (ekonomiskā, psiholoģiskā, fiziskā un seksuālā vardarbība) sāk izpausties mērķa valstī, bet tās mazāk pamanāmās formas (sociālās, psiholoģiskās un ekonomiskās ievainojamības izmantošana) — jau izcelsmes valstī.

Tajos netiešās vai tiešās vervēšanas gadījumos, kad sievietes par finansiālu atlīdzību „šķietami labprātīgi” piekritušas noslēgt fiktīvu laulību, vervētāji viņām bija snieguši maldinošu informāciju par to, kas notiks pēc laulības noslēgšanas. Piemēram, saskaņā ar Īrijā veikto pētījumu dažām sievietēm bija teikts, ka viņas varēs izvēlēties, atgriezties vai neatgriezties mājās, un, ja viņas izvēlēties palikt,

viņām palīdzēs atrast mājokli un darbu (bērnu uzraudzīšana, apkopējas darbs utt.). Cits veids, kā pārliecināt sievietes noslēgt fiktīvu laulību, kas tika atklāts Igaunijas pētījumā, bija pārliecināt viņas, ka dažus mēnešus pēc laulības noslēgšanas būs iespējams iesniegt šķiršanās pieteikumu. Patiesībā šķiršanās var izmaksāt dārgi (iespējamā maksa advokātam un administratīvās izmaksas), un var būt nepieciešami konkrēti nosacījumi, piemēram, atšķirtības periodi, un tai pusei, kura pieteikusi šķiršanos, var būt jāpieprasa atšķirtība valstī, kurā tika noslēgta laulība. Juridiskie eksperti, kuri tika intervēti Igaunijas ziņojuma vajadzībām, apgalvoja, ka tad, ja sieviete stājas fiktīvā laulībā Īrijā, viņai var būt problemātiski pieteikt šķiršanos Igaunijā.

Saskaņā ar iepriekš veiktu pētījumu (sk. Spapenss (*Spapens*) un citi, 2014) vervētāji nākamās līgavaiņas raksturo kā bagātas, skaistas, cienījamus un pateicīgus, bet nākamajai līgavai var likt domāt, ka viņai būs vara pār vīru, jo viņa ir no ES valsts, bet viņš nav. Pētnieks arī norādīja, ka fiktīvo laulību galvenais pievilksanas spēks ir solījumi, ko vervētāji dod sievietēm un kas rada ilūziju par ievērojamu labumu, ko iegūst ar nelielām pūlēm. Sieviete saka, ka viņu gaida darbs, bet ierodoties sievietē nonāk situācijā, kur viņas iespējas ir ļoti ierobežotas un labākais variants šķiet noslēgt fiktīvu laulību. (Turpat.)

Valstu ziņojumos, piem., Īrijas ziņojumā, apzināti arī gadījumi, kuros savervētās sievietes neko nezina par fiktīvu laulību slēgšanu. Kādu latviešu sievieti paciemoties Īrijā uzaicināja draudzene, un pēc ierašanās viņu piespieda noslēgt fiktīvu laulību. Slovākijas pētījumā aprakstīts arī gadījums, kur, izmantojot fizisku un psiholoģisku vardarbību, sievietes tika aizvestas uz mērķa valsti pret viņu gribu. Cita vervēšanas taktika, kas tika apzināta šo piecu valstu ziņojumos, ietvēra solījumus sievietēm gūt vēl nebijušu pieredzi un iespēju apmeklēt jaunu valsti un redzēt pasauli.

Latvijas un Igaunijas izpētes ziņojumos apspriesti arī gadījumi, kuros ir grūti noteikt robežu starp ekspluatatīvu fiktīvo laulību un īstu laulību. Šajos gadījumos partneris, kurš maldina, izliekas, ka viņam ir īstas attiecības un vēlme stāties laulībā nolūkā radīt tradicionālu ģimenes savienību ar sievieti. Tomēr patiesais mērķis ir pārcelties uz citu valsti. Maldināšana bieži vien atklājas, tiklīdz ir nodrošināta uzturēšanās atļauja, piem., pēc tam, kad piedzimuši kopīgi bērni, un nereti tas ir brīdis, kad kļūst vardarbīgāka tā laulātā uzvedība, kurš tika maldinājis. Īpaši sarežģīts uzdevums ir pietiekami agri iejaukties vai pat identificēt šādus gadījumus kā ekspluatatīvas fiktīvās laulības, jo ekspluatācijas elementi un izmantotie līdzekļi ir izsmalcinātāki, un ilūziju par īstām attiecībām var uzturēt vairākus gadus, kā arī tajās var būt iesaistīts kopīgs bērns. Visticamāk, gan amatpersonas, gan pašas sievietes uztver šo situāciju kā vardarbību ģimenē, nevis ekspluatatīvas fiktīvās laulības.

Tika apzināti gan sieviešu, gan vīriešu dzimuma vervētāji. Viena identificētā organizētāju grupa bija trešo valstu valstspiederīgie, kuri paši iepriekš bija noslēguši fiktīvas laulības. Informācija par vervētājiem, organizētājiem un viņu konkrēto lomu un attiecībām ekspluatatīvās fiktīvajās laulībās bija ļoti ierobežota. Tomēr saskaņā ar izpētes ziņojumiem fiktīvu laulību organizēšana ir sistemātiska tādā nozīmē, ka organizētāji darbojas izcelsmes valstīs, par mērķi izvēloties konkrētas jaunu sieviešu grupas no sociāli un ekonomiski visneaizsargātākajiem sabiedrības slāņiem, un izmanto dažādas maldināšanas pakāpes. Vismaz daži organizētāji parasti atrodas mērķa valstī un kontrolē pasākumus, kas saistīti ar uzturēšanos un laulībām ar izraudzītajiem trešo valstu valstspiederīgajiem. Lietuvas un Igaunijas pētījumā konstatēts, ka par vervētājiem fiktīvām laulībām parasti izmanto sievietes, kuras pašas reiz piekritušas fiktīvām laulībām, vai arī viņu radus un paziņas. Tas ir viens no veidiem, kā organizētāji var izvairīties no

juridiskas atbildības. Izpētes ziņojumos nebija daudz informācijas par trešo valstu valstspiederīgajiem, un jautājums par to, kā organizētāji pirms tam kontaktējas ar vīriem, paliek atklāts.

6.3. Ceļojums uz mērķa valsti un ierašanās tajā

Visas četras izcelsmes valstis ziņoja, ka upuri ceļojuši uz mērķa valsti ar automašīnām, kuģiem, lidmašīnām vai autobusiem. Apzinātajos gadījumos mērķa valstis bija ne tikai Īrija, bet arī Apvienotā Karaliste, Austrija, Beļģija, Dānija, Kipra un Vācija. Kā apgalvots Latvijas un Igaunijas izpētes ziņojumos, normatīvie akti attiecībā uz laulību slēgšanu (kā arī šķiršanās procedūrām) starp ES un trešo valstu valstspiederīgajiem nosaka, kāpēc dažas valstis ir mērķa valstis biežāk nekā citas.

Visos izpētes ziņojumos konstatēts, ka sievietes sagaida (parasti lidostā) organizētāji, starpnieki, līgavaiņi vai viņu radnieki. Vervētāji kopā ar šīm sievietēm ceļoja reti. Sievietes vai nu ceļoja vienas pašas vai kopā ar draudzeni, vai arī grupā gadījumos, kad vairākas sievietes tika savervētas vienlaikus. Lietuvas ziņojumā arī konstatēts, ka ne tikai sievietes ceļoja kopā, bet arī fiktīvās laulības bieži vien bija organizētas tā, ka vairāki „pāri” tika salaulāti vienlaikus.

Saskaņā ar Latvijas pētījumu iemesls, kura dēļ ar līgavaiņiem tiek tikai mērķa valstī, varētu būt dārgie lidojumi un ceļojumu sarežģītā organizēšana. Ziņojumos nebija informācijas par to, kā nākamie vīri sākotnēji nonākuši mērķa valstī un kāds bijis viņu uzturēšanās statuss pirms laulību noslēgšanas (tūrists, students, darba ņēmējs, patvēruma meklētājs, neregistrēts migrants utt.).

Visos valstu ziņojumos konstatēts, ka ceļojuma biļetes parasti pirkuši organizētāji un pēc tam nosūtījuši tās sievietēm, piem., pa e-pastu. Sievietes bieži nonāca situācijā, kurā viņas bija parādā vervētājiem, un tas tika izmantots, lai draudētu, ja viņas pārdomātu stāties plānotajā fiktīvajā laulībā. Īrijas pētījumā konstatēts, ka pirms ierašanās valstī neviena sieviete nav zinājusi nākamā laulātā valstspiederību.

Lietuvas un Slovākijas pētījumā šīs sievietes raksturotas kā tādas, kuras kāzu ceremonijas laikā bieži vien bijušas neaizsargātas, jo valodas barjeras dēļ nespēja sazināties ar nākamo vīru, un tulku šajos pasākumos nebija. Organizētāji piedalījās kāzās kā liecinieki. Lietuvas pētījumā kāzas raksturotas kā ceremoniālas un tādas, kurās tiek turētas godā vīra tradīcijas. Tika apgalvots, ka kāzu loma bija padarīt sievietes vieglāk kontrolējamas, jo kāzas lika viņām justies svarīgām, cildinātām un vajadzīgām. No loģistikas viedokļa fiktīvo laulību organizēšanai ir divi posmi: vispirms sievietes ceļo uz mērķa valsti, lai reģistrētos laulībām, un tad pēc trīs mēnešu nogaidīšanas perioda atgriežas uz kāzu ceremoniju. Īrijas ziņojumā teikts, ka sievietes, kuras šajā periodā palika mērķa valstī, bija pakļautas augstam ekspluatācijas riskam. Parasti sievietes jau iepriekš tika sagatavotas sarunai ar imigrācijas dienesta ierēdņiem, un pēc laulības noslēgšanas kontaktus bieži vien pārtrauca arī vervētāji. Īrijas pētījumā arī konstatēts, ka laulību norisi organizēja un dokumentus kārtoja nākamie vīri.

6.4. Eksploatācija mērķa valstī

Lielākajā daļā gadījumu upuri patieso situāciju sāka apzināties mērķa valstī. Visos pētniecības ziņojumos apzinātas dažādas eksploatācijas formas un atšķirīgas kontroles metodes. Lai kontrolētu šīs sievietes, tika izmantoti draudi un

psiholoģiska kontrole, seksuāla un fiziska vardarbība, finansiāla kontrole un ekonomiska vardarbība. Turklāt ziņojumos apzināti tādi ekspluatatīvi elementi kā personiskās brīvības atņemšana un pārvietošanās ierobežojumi, personu apliecinošu dokumentu konfiskācija, slikti dzīves apstākļi un/vai iespēju trūkums ietekmēt dzīves apstākļus utt. (Nākamās) sievas dažādos veidos tika padarītas atkarīgas no (nākamajiem) vīriem un/vai organizētājiem. Izpētītajos gadījumos konstatētā ekspluatācija un kontrole lielā mērā atgādina ekspluatāciju un kontroli, kāda piemīt cilvēku tirdzniecības citām formām, piemēram, cilvēku tirdzniecībai seksuālas izmantošanas un darba ekspluatācijas nolūkā. Tāpat arī var vilkt paralēles ar vardarbību intīmās partnerattiecībās un/vai vardarbību ģimenē.

Visos ziņojumos konstatēts, ka daudzos apzinātajos ekspluatatīvu fiktīvo laulību gadījumos sievietes parasti izmitinātas dzīvokļos, kas tika dalīti ar vairākiem svešiem vīriešiem un arī citām sievietēm. Šos dzīves apstākļus radīja vervētāji/organizētāji. Parasti kopīgas valodas trūkuma dēļ sievietes nespēja sazināties ar vīriešiem. Igaunijas pētījumā īpaši konstatēts, ka sievietes piespiestas palikt šajos mitekļos arī pēc laulības noslēgšanas.

Pēc ierašanās sievietes daudzos gadījumos sāka saņemt draudus savai un, iespējams, viņu bērnu (no iepriekšējām attiecībām) labklājībai. Saskaņā ar Igaunijas un Slovākijas pētījumiem šajā posmā sievietes sāka pārdomāt savu lēmumu par fiktīvas laulības noslēgšanu. Organizētāji/vīri uz to reaģēja ar draudiem, piem., pastāstīt par fiktīvajām laulībām šo sieviešu ģimenēm. Ja sievietes atteicās noslēgt norunāto fiktīvo laulību, tika izmantota fiziska un psiholoģiska vardarbība, kontrole un izolēšana. Citos gadījumos, piem., Lietuvas pētījumā aprakstītajā, ieslodzījums, draudi un ļaunprātīga izmantošana varēja sākties uzreiz pēc ierašanās valstī. Valstu ziņojumos nebija iespējams atklāt, vai seksuālā vardarbība bijusi iecerēta jau sākumā, un, kā ierosināts Īrijas pētījumā, šī ir joma, kas būtu jāpēta nākotnē.

Kā kontroles līdzeklis tika izmantota arī seksuālā vardarbība, jo sievietes bieži vien bija ekonomiski atkarīgas no saviem vervētājiem vai vīriem. Ceļa un uzturēšanās izmaksas bieži vien tika izmantotas, lai radītu parādu verdzību. Saskaņā ar valstu ziņojumiem ļoti nedaudzos gadījumos sievietes saņēma kaut daļu no solītās naudas, un finanšu darījumi notika starp organizētāju un nākamajiem vīriem. Slovākijas un Lietuvas pētījumā arī konstatēts, ka sievietēm parasti konfiscēja identifikācijas dokumentus un, iespējams, citas personiskās mantas, piemēram, mobilos telefonus. Tā kā daudzām sievietēm bija finansiālu problēmu vēsture, viņas parasti bija atkarīgas no vīra un/vai organizētājiem pat pamata iztikas līdzekļu ziņā. Nav pietiekamas informācijas par to, cik bieži konkrētās sievietes spēja vai pat viņām tika atļauts strādāt vai atrast darbu.

Saskaņā ar, piem., Latvijas un Igaunijas izpēti ziņojumiem ekspluatatīvu fiktīvo laulību upuri mērķa valstī bieži saskārās ar fizisku, seksuālu un psiholoģisku vardarbību, ko viņu nākamie vīri pielietoja vēl pirms laulības noslēgšanas. Sievietēm arī dažkārt teica, ka viņas ir parādā par izmitināšanu, un viņām lika veikt neatalgotu māsaimniecības darbu mājā, kurā viņas dzīvoja. Fiziskā vardarbība ietvēra grūšanu, vilkšanu un sišanu ar priekšmetiem. Vardarbībai tika pakļauti arī bērni no iepriekšējām attiecībām. Upuriem bija aizliegts atstāt māju, un viņi nevarēja sazināties ar radniekiem. Vairākos gadījumos nākamie vīri pieprasīja, lai sievietes pilda „sievass pienākumus”, un piespieda viņas sniegt seksuālus pakalpojumus. Turklāt dažos gadījumos sievietēm nebija atļauts lietot kontracepcijas līdzekļus, un viņas bija spiestas dzemdēt, jo kļūšana par tēvu trešās valsts valstspiederīgajam nostiprinātu pamatu saņemt atļauju uzturēties ES.

Lai nodrošinātu, ka sievietes piekrīt noslēgt fiktīvu laulību, viņām teica, ka pēc kāzām viņas varēs atgriezties Latvijā. Gan nākamie vīri, gan vervētāji šīm sievietēm draudēja arī ar kriminālatbildību un teica, ka, ja viņas atzīs, ka ir piekritušas noslēgt fiktīvu laulību, viņas, iespējams, tiks uzskatītas par nozieguma līdzdalībniecēm. Latvijas ziņojumā arī konstatēts, ka dažas sievietes tika piespiestas iesaistīties tādās noziedzīgās darbībās kā zagšana vai citu sieviešu vervēšana fiktīvām laulībām. Slovākijas pētījumā konstatēts, ka vairākos apzinātajos gadījumos, kad cilvēku tirdzniecība veikta piespiedu laulību nolūkā, pēc tam, kad sievietes piespiestas noslēgt laulību, vīri pret viņām pielietojuši seksuālu vardarbību un/vai spieduši nodarboties ar prostitūciju.

Rezultāti liecina, ka (nākamie) vīri un/vai organizētāji pret sievietēm pielietojuši ļoti rupju vardarbību un kontroles līdzekļus. Tomēr valstu ziņojumos nav daudz informācijas par motīviem, kuru vadīti, vīrieši ekspluatē sievietes. Ir skaidrs, ka (nākamo) vīru mērķis, noslēdzot fiktīvu laulību, bija iegūt uzturēšanās atļauju. Vervētāju un organizētāju mērķis bija pelnīt. Motivācija seksuālai un fiziskai vardarbībai pret sievietēm nav tik skaidra, jo trešo valstu valstspiederīgie vīri bija lielākā vai mazākā mērā atkarīgi no šīm sievietēm, un viņu uzturēšanās atļauja bija atkarīga no laulības (noslēgšanas). Tomēr, piemēram, Īrijas ziņojumā norādīts, ka, izmantojot viņu vēlmi iegūt uzturēšanās atļauju, dažkārt ekspluatēti arī trešo valstu valstspiederīgie vīri. Saskaņā ar Lietuvas ziņojumu trešo valstu valstspiederīgie dažkārt nav pilnībā sapratuši mērogu, kādā viņi izmantoti peļņas gūšanas nolūkā. Kopumā ziņojumos nebija daudz informācijas par trešo valstu valstspiederīgajiem laulātajiem, viņu lomu, rīcību un motīviem. Dati ir ļoti lielā mērā orientēti uz upuriem, un trūkst sīkas informācijas par nozieguma izdarītājiem.

Saskaņā ar Lietuvas ziņojumu to nozieguma izdarītāju profils, kuri organizēja fiktīvas laulības, neatšķirās no cilvēku tirdzniecības „tradicionālākās” formās iesaistīto nozieguma izdarītāju profila. Organizētāji bija gan trešo valstu valstspiederīgie, gan Lietuvas pilsoņi, kuri meklēja trešo valstu valstspiederīgos, lai tie mērķa valstī stātos laulībā ar Lietuvas pilsoņiem. Izpētes ziņojumos atzīmēts, ka vervētāji nereti bija tās pašas tautības pārstāvji kā sievietes, kuras tika vervētas fiktīvajām laulībām. Latvijas pētījumā teikts, ka lielākā daļa fiktīvo laulību būtu uzskatāmas par organizētu darbību un ka tās ir organizējušas cilvēku grupas, nevis atsevišķas personas. Bija personas, kuras rūpējās par vervēšanu, personas, kuras organizēja šīs darbības — personas, kuras guva no tām labumu —, un bija arī nākamie vīri, kuri maksāja par uzturēšanās atļaujas iegūšanu. Nereti organizētāji darbojās mērķa valstī, bet vervētāji — nākamo sievu izcelsmes valstī. Arī Īrijas pētījumā norādīts, ka sieviešu vervēšana un ekspluatācija ir labi organizēta. Tomēr nav pārāk skaidrs, vai ekspluatatīvu fiktīvo laulību organizēšanā kāda loma bijusi arī faktiskajiem organizētās noziedzības grupējumiem. Šķiet, ka šīs darbības bieži bijušas sistemātiskas, bet nevar noteikti apgalvot, ka tās būtu organizējuši organizētās noziedzības grupējumu dalībnieki. Vjuko un Jokinena (2009, 2013) jau agrāk apgalvojušas, ka cilvēku tirdzniecības operācijas un ar to saistītā ekspluatācija var būt ļoti labi organizēta un sistemātiska, pat ja to neveic faktiskie organizētās noziedzības grupējumi.

Valstu ziņojumos nav daudz informācijas par peļņu, kas gūta no šīm noziedzīgajām darbībām, bet ir pilnīgi skaidrs, ka tie, kuri guva no tām peļņu, bija organizētāji un vervētāji. Trešo valstu valstspiederīgie, iespējams, ir samaksājuši lielas naudas summas, lai saņemtu uzturēšanās atļauju un uzlabotu savu dzīvi, un varētu atbalstīt savus ģimenes locekļus dzimtenē. Sievietēm solītā nauda par laulības noslēgšanu bieži vien netika samaksāta.

6.5. Iespējamo upuru apzināšana un palīdzības sniegšana upuriem

Ekspluatatīvu fiktīvo laulību gadījumus ir apzinājuši sociālie dienesti, NVO, kuras ir atbildīgas par upuru apzināšanu un palīdzības sniegšanu upuriem, vēstniecības mērķa valstīs un policija. Iespējamo upuru apzināšanā svarīga loma bija konsulātiem un vēstniecībām mērķa valstīs.

Apzinātajos ekspluatatīvu fiktīvo laulību gadījumos palīdzību vēstniecībās bieži vien meklēja paši upuri.²² Tas notika vai nu pirms, vai pat ilgu laiku pēc fiktīvās laulības noslēgšanas. Piemēram, Latvijas pētījumā konstatēts, ka palīdzība dažkārt tikusi meklēta pēc ievērojama laika, dažos gadījumos pat pēc vairākiem gadiem. Arī Igaunijas pētījumā konstatēts, ka visbiežāk šie gadījumi nonākuši amatpersonu redzeslokā tad, kad sievietes saskārušās ar problēmām, mēģinot pieteikt laulības šķiršanu. Upuriem būtu vajadzīga palīdzība juridiskos jautājumos. Piemēram, ja bērni dzimuši ārpus fiktīvās laulības, varētu rasties problēmas attiecībā uz paternitātes jautājumiem.

Valstu ziņojumos minētas vairākas problēmas, kas padarījušas sarežģītu upuru apzināšanu. Liels uzsvars tika likts uz izpratnes un informācijas trūkumu par ekspluatācijas un cilvēku tirdzniecības pazīmēm saistībā ar fiktīvajām laulībām, īpaši mazākās pilsētās un nomaļākos lauku apvidos. Zināšanu un konkrētu apzināšanas pasākumu trūkuma dēļ sievietes, kuras noslēdza fiktīvas laulības, varēja tikt uzskatītas par nozieguma izdarītājām, nevis ekspluatācijas upuriem. Ekspluatatīvu fiktīvo laulību gadījumos amatpersonu uzmanības centrā, iespējams, ir bijuši noziegumi pret valsti, nevis ekspluatācijas formu un iespējamo saikņu ar cilvēku tirdzniecību apzināšana. Imigrācija un fiktīvās laulības ir jutīgs temats, jo sabiedrībai var būt zināma attieksme un aizspriedumi pret attiecīgajām personām. Lietuvas pētījumā uzsvērts, ka gan izcelsmes, gan mērķa valstīs trūkst iejūtīgas attieksmes pret upuriem, kā rezultātā upuri, iespējams, vairāk uztverti kā nozieguma izdarītāji. Gadījumos, kad sākumā sievietes brīvprātīgi noslēgušas fiktīvās laulības, upuru apzināšanu, iespējams, vēl vairāk kavēja attieksme, kas saistīta ar vainas novelšanu uz upuriem, kas ir bieži sastopama attiecībā uz seksuālo izmantošanu. Tas arī var ietekmēt šo sieviešu vēlmi pašām meklēt palīdzību.

Visos izpētes ziņojumos arī uzsvērtā problēma, ka upuri sevi kā tādus neapzinās. Tā ir salīdzinoši ierasta problēma saistībā ar cilvēku tirdzniecību kopumā. Tāpēc skartajām personām būtu svarīga iespēja saņemt palīdzību no citiem avotiem (piemēram, NVO), nevis „oficiālajām” sistēmām palīdzības sniegšanai cilvēku tirdzniecībā cietušajiem. Lai piekļūtu valstu programmām palīdzības sniegšanai cilvēku tirdzniecībā cietušajiem, bieži vien ir vajadzīga sadarbība ar iestādēm un/vai notiekošs kriminālprocess, un tas var būt problemātiski tādos gadījumos kā šeit aprakstītie. Bieži vien, lai saņemtu oficiālu palīdzību, sievietei tiek pieprasīts pārtraukt visas saites ar nozieguma izdarītājiem, kas var būt grūti izdarāms, ja nozieguma izdarītājs ir arī viņas bērnu tēvs. Latvijas pētījumā minētas arī problēmas, kas saistītas ar ekspluatatīvu fiktīvo laulību gadījumu izmeklēšanu, kur sievietes, kuras savervējuši paziņas vai ģimenes locekļi, varētu nelabprāt atklāt tiesībaizsardzības amatpersonām informāciju par nozieguma izdarītāju.

²²Kopumā nav bieži gadījumi, kad cilvēku tirdzniecības upuri paši meklē palīdzību (vismaz ne amatpersonu palīdzību). Iemesls tam, ka daudzi šajā pētījumā apzinātie upuri paši meklējuši palīdzību, varētu būt fakts, ka salīdzinājumā ar dienestiem, kuri sniedz palīdzību faktiskajiem upuriem, aizture palīdzības meklēšanai vēstniecībā varētu būt mazāka. Tāpat arī varētu būt vieglāk lūgt palīdzību vēstniecībā, nevis, piem., policijā. Šīs sievietes nebūt ne obligāti apzinās sevi kā faktiskos (cilvēku tirdzniecības) upurus. Turklāt apzinātie gadījumi ir tikai neliela daļa no visiem ekspluatācijas gadījumiem, un, iespējams, ir milzīgs skaits ekspluatatīvu fiktīvo laulību upuru, kuri palīdzību nav meklējuši.

Attiecībā uz upuru apzināšanu Lietuvas ziņojumā uzsvērts NVO ieteikums pastiprināt apmācību gan valsts, gan vietējā līmenī. Apmācībai jābūt sistemātiskai un pielāgotai katrai nozarei, kas iesaistīta cilvēku tirdzniecības un fiktīvo laulību novēršanā — sākot ar tiesībsardzības nozarēm un beidzot ar izglītības un veselības aprūpes speciālistiem. Diskusijā vairāk jāakcentē ievainojamības jēdziens.

Ekspluatatīvu fiktīvo laulību apzināšanu īpaši problemātisku padara formālu procedūru neesamība. Tomēr eksperti un amatpersonas ziņoja, ka viņu rīcībā ir daži pasākumi, kuru mērķis ir novērst fiktīvas laulības, un ka viņi ir informēti par iespējamajiem brīdinājuma signāliem un pazīmēm, kas varētu liecināt, ka laulība ir fiktīva; kopā ar cilvēku tirdzniecības un ekspluatācijas smagu formu pazīmēm šie aspekti varētu norādīt uz attiecīgu situāciju.

Upuru apzināšanā svarīga loma ir vēstniecībām, un tām būtu jānodrošina, ka šo personu vajadzības tiek pienācīgi apmierinātas. Lai gan vēstniecībām ir nozīmīga loma ekspluatatīvu fiktīvo laulību apzināšanā, Igaunijas ziņojumā uzsvērts, ka vēstniecības nevar darboties kā tiesībsardzības iestādes. Tomēr būtu svarīgi apmācīt konsulātu un vēstniecību darbiniekus atpazīt cilvēku tirdzniecības pazīmes un nodrošināt, ka viņi zina, kur iespējamie upuri var vērsties pēc palīdzības. Piemēram, Īrijas ziņojumā uzsvērts, ka ir svarīgi nekavējoties darīt upuriem pieejamu psiholoģisko atbalstu, aizsardzību un juridiskas konsultācijas. Ar konkrēto valstu attiecīgajām iestādēm būtu sistemātiski jāapmainās arī ar datiem par laulībām, ko reģistrējušas vēstniecības ārvalstīs.

Valstu ziņojumos uzsvērts, ka, balstoties uz jau esošo labo pieredzi starpvalstu sadarbībā un darbā kopīgās izmeklēšanas grupās, ir jāpadziļina starptautiskā sadarbība. Pierādījumu vākšanu izmeklēšanai krimināllietās atvieglotu un padarītu efektīvāku starpvalstu sadarbība, kur kopā darbojas izcelsmes un mērķa valstu tiesībsardzības iestādes.

6.6. Ekspluatatīvu fiktīvo laulību novēršana

Tā kā ekspluatatīvas fiktīvās laulības un to saiknes ar cilvēku tirdzniecību ir salīdzinoši nesen apzināta parādība, amatpersonas un tiesībsardzības praktiķi saskaras ar vairākām problēmām. Patlaban nav īpašu novēršanas līdzekļu, kas būtu orientēti uz ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām vai iespējamo gadījumu apzināšanas uzlabošanu. Piemēram, Igaunijas ziņojumā minēts, ka fiktīvo laulību uzlabota apzināšana varētu palīdzēt novērst ekspluatatīvas fiktīvās laulības. Minimālajam gaidīšanas laikam no laulības pieteikuma aizpildīšanas līdz laulības noslēgšanai vajadzētu būt pietiekami ilgam, lai amatpersonas varētu pārbaudīt dokumentu autentiskumu. Tomēr laulības bieži tiek noslēgtas mērķa valstīs, un tas apgrūtina apzināšanu izcelsmes valstīs. Apzināšana ir problemātiska arī tāpēc, ka daudzi iespējamie upuri nevēlas pieteikties un lūgt palīdzību, baidoties no sekām, ko varētu radīt viņu sākotnējā piekrišana noslēgt fiktīvu laulību.

Lai novērstu ekspluatatīvas fiktīvās laulības un cilvēku tirdzniecību kopumā, ir vajadzīgas ilgtermiņa stratēģijas un finansējums. Izpratnes veidošanai un kampaņām jābūt vērstām uz cilvēku grupām, kas visvairāk pakļautas riskam. Veicot inovatīvas novēršanas kampaņas tiešsaistē, būtu jāņem vērā ierastākā taktika, ko piemēro vervēšanā tiešsaistē. Visos valstu ziņojumos arī uzsvērts, ka ir svarīgi organizēt aktuālas izglītojošas iniciatīvas, kas vērstas uz tām sabiedrības grupām, kuras pakļautas vislielākajam riskam. Vervētāji visbiežāk par mērķi izvēlas jaunas sievietes ar vidējo vai arodizglītību. Cīņā pret cilvēku tirdzniecību aktīvi jāpiedalās pašvaldībām, skolām un sociālajiem dienestiem. NVO, kas

darbojas šajās piecās valstīs, organizē izpratnes veicināšanas kampaņas un preventīvus pasākumus, bet ar projekta darbībām vien nepietiek. Preventīvajiem pasākumiem jābūt sistemātiskiem un regulāriem.

Lietuvas ziņojumā atzīmēts, ka preventīvie pasākumi — gan mērķa, gan izcelsmes valstīs — būtu jāveido tā, lai tie ietvertu padziļinātu izpratni par neaizsargātību, jo īpaši nabadzību un dzimumu nevienlīdzību kā tās virzītājspēkus. Novēršana ir ne tikai jautājums par cilvēku tirdzniecības apkarošanas politikas izveidi, svarīgi ir arī tādi politikas virzieni, kas vērsti uz pamatcēloņiem, piemēram, nabadzības mazināšanu, vienlīdzīgām iespējām un sabiedrisko drošību.

7. Saiknes pētīšana starp cilvēku tirdzniecību un fiktīvajām laulībām

Šajā nodaļā analizēta saikne starp cilvēku tirdzniecību un (ekspluatatīvām) fiktīvajām laulībām. Pirmkārt, jāatzīmē, ka vairums fiktīvo laulību, iespējams, neietver ekspluatācijas elementus, un pat ekspluatatīvu fiktīvo laulību gadījumā to mazākās daļas saistība ar cilvēku tirdzniecību kā tādu ir apšaubāma. Būtu patiešām grūti apgalvot, ka ar cilvēku tirdzniecību jebkādā veidā ir saistīta pilnībā fiktīva laulība, kur abas puses piekrīt laulāties nolūkā nodrošināt imigrācijas priekšrocību vienam no partneriem un pēc tam saskanīgi iet katrs savu ceļu. Šeit var vilkt paralēli ar migrantu kontrabandu — vienīgais šāda nozieguma upuris ir valsts.

Tajā pašā laikā, protams, ir svarīgi atzīmēt, ka sākotnējā piekrišana fiktīvai laulībai būtu uzskatāma par nebūtisku, ja turpmākie apstākļi mērķa valstī ir ekspluatatīvi un, piemēram, tikusi izmantota maldināšana, kas padara šo gadījumu par tādu, kas saistīts ar cilvēku tirdzniecību.

Visās piecās pētītajās valstīs pētniekiem izdevās apzināt dažādas ekspluatācijas formas tādu fiktīvu laulību kontekstā, kas noslēgtas starp sieviešu dzimuma ES pilsoņiem un vīriešu dzimuma trešo valstu valstspiederīgajiem. Daži no apzinātajiem gadījumiem, iespējams, ietver nopietnu un nepārtrauktu ekspluatāciju, seksuālu un fizisku vardarbību, personiskās brīvības un pārvietošanās ierobežojumus un personu apliecinošu dokumentu konfiskāciju. Aplūkojot šos gadījumus un cilvēku tirdzniecības definīciju, ir diezgan skaidri redzams, ka daži no tiem ietver visus elementus (darbība, līdzekļi un nolūks), kuri vajadzīgi, lai tos definētu kā tādus, kas saistīti ar cilvēku tirdzniecību. Turpmāk šie elementi analizēti sīkāk.

Šo piecu valstu pētījumi sniedz pārliecinošus pierādījumus, ka vervēšanas metodes ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām un cilvēku tirdzniecībai ir vienas un tās pašas — upuri tiek ievilināti ar mānīgiem solījumiem un darba viltus piedāvājumiem un iespējām. Turklāt gadījumi, kad sievietes zina, ka slēgs fiktīvu laulību, atgādina arī tos gadījumus, kas saistīti ar cilvēku tirdzniecību, kad sievietes zina par prostitūciju, bet apstākļi mērķa valstī atšķiras no gaidītajiem un viņām dotajiem solījumiem. Arī mērķa grupas bieži ir tās pašas, un uzmanības centrā ir jaunas vai nepieredzējušas personas, kuras ir nedrošā situācijā, kam raksturīgas finansiālas grūtības, sociālas problēmas un marginalizācijas vēsture. Turklāt valodas prasmju un sociālo tīklu trūkums fiktīvajām laulībām savervētās sievietes padara neaizsargātas pret turpmāku ļaunprātīgu izmantošanu un ekspluatāciju mērķa valstī. Kā motivāciju nonākšanai šādā situācijā nedrīkst pārāk zemu novērtēt ne naudas nozīmi, ne iespēju redzēt pasauli. Personai no Baltijas valstu nabadzīgākajām daļām vai Slovērijas solījums saņemt 1000 eiro un iespēja ceļot uz Īriju, lai noslēgtu laulību, ir pievilcīgs piedāvājums un milzīga naudas summa.

Visbeidzot, pētot saikni starp cilvēku tirdzniecību un fiktīvajām laulībām, ļoti svarīgs ir ekspluatācijas elements. Ja sievietes, kuras noslēdz fiktīvas laulības ar trešo valstu valstspiederīgajiem, par šīm fiktīvajām laulībām saņem naudu, bet netiek konkrētā veidā ekspluatētas (piem., seksuālā izmantošana, ierobežota pārvietošanās brīvība, dokumentu konfiskācija, draudi), ir grūti apgalvot, ka šādos gadījumos pastāv saikne ar cilvēku tirdzniecību. Tomēr projekta partneri ir apzinājuši ekspluatatīvo elementu vai tādu negatīvu seku lielu daudzveidību, ar

kurām šīs sievietes saskārušās fiktīvu laulību noslēgšanas rezultātā. Tāpēc valstu ziņojumos ir ietverti arī tādi ekspluatatīvu fiktīvo laulību gadījumi, kur nav acīm redzamas saiknes ar cilvēku tirdzniecību, bet kas raksturo šīs parādības daudzveidību un dažādās problēmas, ar kurām saskārušās šīs sievietes un kas varētu būt radušās fiktīvās laulības noslēgšanas dēļ.

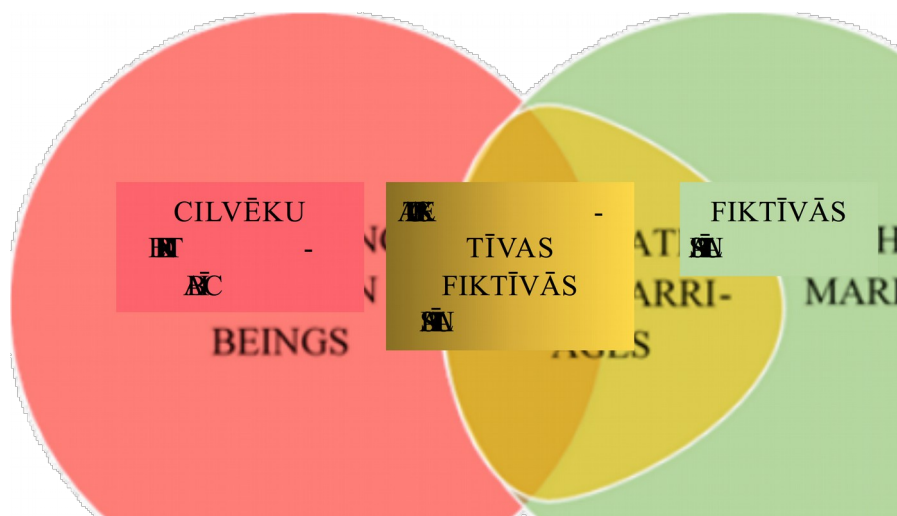
Bet kur ir velkama robeža starp negatīvām sekām, vardarbību ģimenē, ekspluatāciju un cilvēku tirdzniecību? Kad ekspluatatīvas fiktīvās laulības gadījums pārvēršas par cilvēku tirdzniecības gadījumu? Mēģinot novilkt robežu starp vienkāršu ekspluatāciju un cilvēku tirdzniecību, vairāki pētnieki problēmas raksturošanai izmantoja ekspluatācijas nepārtrauktības koncepciju. Šī nepārtrauktība ietver situācijas un rīcību, sākot ar mazāk smagām un beidzot ar smagākām ekspluatācijas formām. Cilvēku tirdzniecība ir ekspluatācijas vissmagākā forma, savukārt izsmalcinātākās spaidu formas nav tik smagas (sk. Andrēsa (*Andrees*), 2008).

1. attēls. Ekspluatācijas nepārtrauktība (ekspluatatīvu) fiktīvo laulību kontekstā.

Tādējādi ekspluatācijas atsevišķās formas pašas par sevi nepada ra konkrēto gadījumu par cilvēku tirdzniecības gadījumu. Tomēr gadījums kļūst nopietnāks, ja ekspluatācijas formas sāk uzkrāties. Lai gan lielākā daļa fiktīvo laulību nav saistītas ar cilvēku tirdzniecību, ir daļa gadījumu, kas, iespējams, varētu būt ar to saistīti (sk. 2. attēlu).

2. attēls. Cilvēku tirdzniecība, ekspluatatīvas fiktīvās laulības un fiktīvās laulības.

Īpaši saistībā ar cilvēku tirdzniecības novēršanu ir lietderīgi aplūkot plašāku kontekstu. Deivida (*David*) (2010) apgalvo, ka ekspluatācijas mazāk nopietnas formas var izraisīt nopietnāku rīcību, kas sniedzas līdz pat cilvēku tirdzniecībai. Tas varētu nozīmēt, ka tad, ja amatpersonas nav apzinājušas un atzinušas ekspluatāciju saistībā ar fiktīvām laulībām, tas var radīt lielāku nesodāmību un rezultātā — cilvēku tirdzniecību. Turklāt ir jāuzsver, ka cilvēku tirdzniecība pēc savas būtības ir process, nevis atsevišķs notikums, kad uz upuri tiek izdarīts visaptverošs spiediens (Jokinena un citi, 2011). Situācija, kas sākas kā vienkārša fiktīva laulība, laika gaitā var mainīties, un ne tik nopietnas ekspluatācijas formas var pārtapt par nopietnām ekspluatācijas formām un cilvēku tirdzniecību. Upuris var būt atkarīgs no sava ekspluatētāja parādu dēļ, kas radušies saistībā ar ceļojumu, izmitināšanu un pamata iztikas līdzekļiem, vai arī vājo valodas prasmju, psiholoģisku faktoru un citu tamlīdzīgu apstākļu dēļ. Patiesībā upura atkarīgo statusu un nedrošo stāvokli var izmantot gan vervēšanas kontekstā, gan pašā fiktīvajā laulībā. No upuru viedokļa ir ļoti svarīgi veikt viņu pieredzes vispārīgu novērtējumu. Tāpēc būtu jāpievērš uzmanība visiem elementiem, kas padara situāciju tādu, ka šī persona faktiski nevar no tās izkļūt (Jokinena un citi, 2011).

Tāpat arī jāpatur prātā, ka situācija saistībā ar fiktīvajām laulībām ir īpaši sarežģīta, jo var būt tā, ka atkarībā no valsts tiesību aktiem, noslēdzot fiktīvu laulību, sievietes pašas pārkāpj likumu. Tādējādi tiesībsargāšanas iestādes viņas var pirmām kārtām uzskatīt par nozieguma izdarītājām, nevis upuriem. Tas pats attiecas uz citām cilvēku tirdzniecības formām. Piemēram, gadījumos, kas saistīti ar cilvēku tirdzniecību seksuālai izmantošanai un izprecināšanai, dažkārt nav skaidra sagādāto sieviešu loma. Viņas var tikt uzskatītas par nozieguma izdarītājām (cilvēku tirgotājām, sutenerēm), lai gan patiesībā viņas pašas var būt cilvēku tirdzniecības upuri (sk., piem., Vjuko un Jokinena, 2009). *Anti-Slavery International* ziņojumā (2014) cilvēku tirdzniecība fiktīvu laulību nolūkā analizēta plašākā kontekstā saistībā ar cilvēku tirdzniecību piespiedu noziedzīgas darbības nolūkā. Ja sievietes pašas ir pārkāpušas likumu, viņas var ļoti nelabprāt meklēt palīdzību un ziņot policijai par gadījumiem, kad iespējama ekspluatācija. Lai nepieļautu upuru kontaktēšanos ar personām no ārpuses un atturētu no palīdzības meklēšanas, var tikt izmantoti arī aizspriedumi pret iestādēm, bailes no tām un draudi.

Šajā pētījumā apzinātie fiktīvo laulību un cilvēku tirdzniecības gadījumi ir ļoti īpaši. Tradicionāli ar laulībām saistīta cilvēku tirdzniecība notiek situācijā, kad trešās valsts valstspiederīgā sievietē tiek aizvesta uz mērķa valsti, kur viņu ekspluatē minētās valsts valstspiederīgie (piem., Liniema un Ričardsa, 2014; Tildama un Tveita, 2008). Šādos apstākļos šīs sievietes automātiski ir sliktākā situācijā nekā viņu vietējie laulātie, jo viņu uzturēšanās atļauja pirmām kārtām ir atkarīga no laulības. Tildama (2013) nošķir „varas situāciju” no „atkarības situācijas” un apgalvoja, ka trešo valstu valstspiederīgās sievietes, kuras apprecējušās ar norvēģiem, ir atkarīgas no vīriem, jo viņas dzīvo svešā valstī un viņām nav valodas prasmju. Tildama arī atzīmē, ka šo atkarību var radīt strukturāli mehānismi, un tā var arī nebūt laulātā rīcības sekas. Tomēr „šī atkarība rada ekspluatācijas iespējas” (turpat, 109).

Savukārt *HESTIA* pētījumā šīs sievietes ir ES pilsones, un viņas apprec trešo valstu valstspiederīgos, kuru Šengenas vīza ir atkarīga no laulības. Radītā atkarība tādējādi nedaudz atšķiras, jo draudēt sievietēm ar šķiršanos nav vīru interesēs, un, visdrīzāk, abas puses atrodas jaunā valstī un neaizsargātā stāvoklī, un tām nav tādas automātiskas priekšrocības kā vietējās valodas zināšanas un valsts sistēmu pārzināšana. Pamatojoties uz šā pētījuma konstatējumiem, viens no jautājumiem, uz kuriem nav saņemta atbilde, ir vīru loma un motivācija. Vai ekspluatatori vienmēr ir tieši vīrieši? Kādus solījumus viņiem ir devuši organizētāji? Kāpēc viņi ekspluatē sievietes, ko kurām pašī ir atkarīgi, lai saglabātu Šengenas vīzas pieejamību? Vai arī viņi pašī ir nonākuši parādu situācijā lielās maksas dēļ fiktīvo laulību organizētājiem? Un, visbeidzot – kas ir organizētāji, un cik sistemātiska ir viņu darbība? Diemžēl pētījumā netika iegūti pietiekami dati par šiem faktoriem. Tādējādi mēs varam vienīgi izteikt minējumus par līdzībām starp cilvēku tirdzniecības un fiktīvo laulību organizēšanu un par izveidoto struktūru iespējamo pārklāšanos.

Vai ir tāda parādība, ko dēvē par cilvēku tirdzniecību fiktīvu laulību nolūkā? Varētu apgalvot, ka cilvēku tirdzniecības gadījumos kā vervēšanas metode noteikti ir izmantotas (fiktīvas) laulības (sk. arī Liniema, 2013; Liniema un Ričardsa, 2014). Apskatīsim scenāriju, kur sievietei apsolīti tūkstoš eiro par fiktīvas laulības noslēgšanu Īrijā. Viņa piekrīt precēties ar kādu vīrieti un dodas uz Īriju, noslēdz laulību un pēc tam tiek ekspluatēta piespiedu prostitūcijā vai mājkalpībā, iespējams, bez nekādas saskarsmes ar „vīru”. Šajā gadījumā fiktīvās laulības, tieši tāpat kā darba piedāvājums, nepārprotami ir tikai vervēšanas līdzeklis. Ko tādā gadījumā var teikt par situāciju, kad tā pati sieviete piekrīt laulībām un dodas uz Īriju, bet nolemj atteikties un ceļojuma organizēšanas izmaksu dēļ vienalga tiek piespiesta vai šantažēta noslēgt fiktīvo laulību. Vai, tā kā viņa labprātīgi nepiekrīt, tas jau nav piespiedu laulību gadījums? Kā ir tad, ja tā pati sieviete piekrīt laulībām, noslēdz tās un pēc tam vairākus gadus dzīvo kopā ar „vīru”, viņiem ir īstas attiecības un kopīgi bērni? Vai tā tomēr nav īsta laulība, pat ja tā ir aizsākusies kā fiktīva un pat ja tā ir ekspluatatīva? Kur velkama robeža starp īstu laulību ar vardarbību ģimenē un ekspluatatīvu fiktīvo laulību? Tāpat arī Liniema un Ričardsa (2014) norādījušas, ka noziedzīgi nodarījumi saistībā ar cilvēku tirdzniecību un migrāciju laulību nolūkā bieži tiek uzskatīti par vardarbību ģimenē. Robeža starp dažādām ekspluatācijas formām, kā arī starp (fiktīvo) laulību dažādiem veidiem ne vienmēr ir skaidra.

Valstu eksperti ir apzinājuši vairākas fiktīvo laulību formas jeb scenārijus. Piemēram, Igaunijas pētījumā šīs laulības ir iedalītas četrās kategorijās: laulība maldināšanas rezultātā, fiktīva „darījumu” laulība, krāpnieciska fiktīvā laulība ekspluatatīva fiktīvā laulība (*marriage by deception*, “*business*” *sham marriage*, *deceitful sham marriage and exploitative sham marriage*). Katru veidu raksturo

laulībā (tās organizēšanā) iesaistīto pušu informētības un izpratnes līmenis par laulības noslēgšanas patieso nolūku. Maldināšana tiek izmantota visos šajos laulību veidos, izņemot fiktīvās darījumu laulības, kur puses ir devušas piekrišanu laulībai un apzināti cenšas gūt, piem., imigrācijas priekšrocības vai finansiālu labumu. Citos šo laulību veidos kāda no pusēm tiek maldināta par laulības autentiskumu un/vai tās nosacījumiem. Latvijas pētījumā atsevišķi nodalītas laulības, kas ietver ekspluatācijas smagākas formas, bet visiem laulību veidiem ir raksturīga lielāka vai mazāka piespiešana. Vienā no apzinātajiem veidiem persona tiek piespiesta noslēgt laulību (piespiedu fiktīvā laulība), savukārt citā persona sākumā labprātīgi piekrīt laulībai, bet pēc tam tiek piekrāpta un/vai pakļauta vardarbībai. Trešajā gadījumā personai maldinoši liek domāt, ka laulība ir īsta, bet vēlāk izrādās, ka tā ir krāpnieciska, un persona tiek pakļauta ekspluatācijai. Ne vienmēr ir skaidrs, kur velkama robeža starp šiem atšķirīgajiem fiktīvo un/vai ekspluatatīvo fiktīvo laulību veidiem. Daži no tiem ietver skaidrus ekspluatācijas un pat cilvēku tirdzniecības elementus, bet citi nē.

Liniema un Ričardsa (2014) apgalvo, ka Austrālijā laulības un partneru migrācija ir tikusi izmantota cilvēku tirdzniecības veicināšanai, un bieži vien šādi gadījumi uztverti kā vardarbība ģimenē, nevis cilvēku tirdzniecība. Viņas turklāt apgalvo, ka ekspluatāciju saistībā ar laulību var uzskatīt par kategoriju, kas nodalāma no seksuālās izmantošanas un darba ekspluatācijas, proti, par „upura individualitātes ekspluatāciju” (*“exploitation of the very personhood of the victim”*), un vedina uz domu, ka šī „cilvēku tirdzniecības atsevišķā forma ir saistīta ar upura

- darba ekspluatāciju (mājkalpības, piespiedu darba ārpus mājām vai abos veidos);
- ķermeņa izmantošanu (seksuālās kalpības veidā intīmo attiecību partnerim un/vai reprodūktīvās kontroles trūkuma dēļ); un
- paša ekspluatāciju (brīvības zaudēšanas un psiholoģiskās verdzības veidā)” (turpat, ix).

Tas ir interesants, bet pretrunīgs arguments. Daži no valstu pētījumos apzinātajiem gadījumiem šādus elementus tiešām ietver, bet jautājums ir par to, vai pati laulība ir ekspluatācijas forma vai arī vienīgi piespiešanas mehānisms, kas veicina ekspluatāciju. Tāpat pretstatā Austrālijas pētījumam gadījumos, kurus kā visbūtiskākos apzinājuši projekta *HESTIA* partneri, bieži vien norādes par spēka pielietošanu vērojamas jau vervēšanas procesa agrīnajos posmos. Tādējādi robeža starp piespiedu laulību un piespiedu vervēšanu fiktīvām laulībām ir trausla. Lai izpētītu Austrālijas pētnieku argumentu, būtu nepieciešama papildu analīze un izvērstāki dati.

Visbeidzot, apskatīsim novēršanas aspektu. Gan cilvēku tirdzniecība, gan fiktīvās laulības notiek konkrētā kontekstā. Varētu apgalvot, ka to pamatcēloņi ir līdzīgi un savstarpēji saistīti. Nabadzība, sociālā atstumtība, marginalizācija, korupcija, bezdarbs, izglītības iespēju trūkums, vāja sociālā aizsardzība un likumīgu un drošu migrācijas ceļu trūkums — tas viss veicina situācijas, kur notiek cilvēku tirdzniecība vai ir pieprasījums pēc fiktīvām laulībām, lai legalizētu dažu personu imigranta statusu. Noteikti jāatzīst arī tas, ka cilvēku tirdzniecība, it īpaši saistībā ar (ekspluatatīvām) fiktīvajām laulībām, ļoti lielā mērā ir parādība, kas saistīta ar dzimumu un īpaši skar sievietes. Viņu neaizsargātību vēl vairāk palielina ar dzimumu saistīta vardarbība, nevienlīdzīgas piekļuves iespējas darba tirgum, dzimumu līdztiesības trūkums attiecībā uz darba samaksu un, cita starpā, nabadzības feminizācija. Tika izteikts viedoklis, ka šāda strukturālā nevienlīdzība

nozīmē to, ka sievietes, iespējams, arī sliecas nevis uztvert savu pieredzi kā ekspluatāciju, bet kā aprūpētājas un pakalpojumu sniedzējas lomu (Birdere (*Bearder*), 2015). Līdz ar to vēl vairāk tiek mazināta ekspluatatīvu fiktīvo laulību upuru vēlme meklēt palīdzību un atklāt savu pieredzi. Cilvēku tirdzniecības novēršanas jomā būtu jāpievēršas šiem īpašajiem faktoriem, kas veicina cilvēku ekspluatāciju, un jāņem tie vērā. Turklāt saskaņā ar Spapensa un citu apgalvojumiem (2014) vervēšanu un piekrišanu iesaistīties fiktīvās laulībās var labāk izprast to vēsturiskajā kontekstā. Padomju laikos Latvijā un bijušajās padomju republikās norunātas laulības, lai iegūtu finansiālu drošību un materiālus labumu, nebija nekas neparasts. Šāda mentalitāte zināmā mērā pieļauj šīs vēsturiskās prakses atdarināšanu. (Turpat.)

Vienlaikus pastāv risks, ka preventīvā politika un pasākumi tiek izmantoti, lai apliecinātu varu un kontroli pār dažām marginalizētām un riskam pakļautām grupām gan ES, gan trešās valstīs. ES valstīs nenoliedzami pastāv ksenofobija, rasisms, islamofobija un diskriminācija. Vieglāk, iespējams, būtu apgalvot, ka visas laulības starp nelabvēlīgākā situācijā esošām sievietēm no atsevišķām ES dalībvalstīm un trešo valstu valstspiederīgajiem vīriešiem ir riskantas pēc savas būtības un no tām būtu jāizvairās, tās būtu jāierobežo vai jānovērš. Šajā gadījumā dilemma ir tāda, ka strukturāli neaizsargātā vai sliktā situācijā, iespējams, ir abas grupas — gan vīrieši, gan sievietes. Tāpēc ir svarīgi ieviest caurskatāmu politiku, kas neietver moralizēšanu, nostiprina riska grupu tiesības un palīdz iegūt to uzticību, nevis ieviest stingrāku kontroli un veikt ilgstošas izmeklēšanas par atsevišķu ES pilsoņu un trešo valstu valstspiederīgo laulību plānu tiesiskumu. Attiecībā uz cilvēku tirdzniecības novēršanu nekad nebūs tāda risinājuma, kas der visiem, jo ir milzīga dažādība attiecībā uz upuru veidiem un neaizsargātību pret cilvēku tirdzniecību (Brunovskis un Sērtisa (*Surtees*), 2015, 13).

Stingrāka robežkontrole un starp ES pilsoņiem un trešo valstu valstspiederīgajiem noslēgto laulību autentiskuma apšaubīšana var radīt neparedzētas sekas un/vai pretēju rezultātu un pat cilvēktiesību pārkāpumus. Čārlsijs (*Charsley*) un Bensone (*Benson*) (2012) apgalvo, ka Apvienotajā Karalistē valdības mērķi būtiski samazināt imigrāciju ar „pārvaldītas migrācijas” palīdzību ir vainagojušies ar mēģinājumiem precīzāk apzināt fiktīvās laulības (*marriages of convenience and sham marriages*) un pret tām cīnīties. Centieni apzināt fiktīvās laulības ir saistīti ar risku radīt vienkāršotu bināro saikni starp īstām un fiktīvām laulībām, kurā neņem vērā dažādas laulību paražas (piem., norunātas laulības, kurās nav iepriekšēju romantisku attiecību). Mēģinot apzināt fiktīvās laulības, politikas veidotājiem ir jāņem vērā Eiropas Cilvēktiesību konvencija, kurā noteikts, ka 1) ikvienam ir tiesības uz savas privātās un ģimenes dzīves, dzīvokļa un sarakstes neaizskaramību; 2) publiskās institūcijas nedrīkst traucēt nevienam baudīt šīs tiesības, izņemot gadījumus, kas ir paredzēti likumā un ir nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu valsts vai sabiedrisko drošību vai valsts ekonomiskās labklājības intereses, lai nepieļautu nekārtības vai noziegumus, lai aizsargātu veselību vai tikumību vai lai aizstāvētu citu tiesības un brīvības. (Turpat.)

Ir svarīgi atzīt, ka ekspluatatīvas fiktīvās laulības tiešām pastāv un var radīt nopietnas ekspluatācijas situācijas un arī cilvēku tirdzniecību. Šīs saiknes nav noliedzamas. Patiešām šķiet, ka daudzos gadījumos ekspluatētājs ir vīrs vai arī vīrs un viņa radnieki, tostarp fiktīvo laulību organizētāji. Vienlaikus nevar teikt, ka fiktīvās laulības ir ekspluatatīvas pēc būtības vai ka visi ekspluatatīvo laulību gadījumi ir saistīti ar cilvēku tirdzniecību. Katrs gadījums ir jāanalizē atsevišķi, koncentrējoties uz personas situāciju kopumā un konkrētajiem apstākļiem. Dažkārt arī robeža starp ekspluatācijas dažādām formām ir trausla, un ir grūti

pateikt, vai persona beigās tiek izmantota fiktīvas vai piespiedu laulības, mājkalpības vai, piemēram, piespiedu noziedzīgas darbības mērķiem.

Tāpat arī jānorāda, ka pat tad, ja persona, kura noslēdz laulību, atbilst konkrētam profilam, tas nenozīmē, ka šī persona automātiski tiks ekspluatēta. Tādējādi personas tiesību ierobežošana tāpēc, ka amatpersonas „zina labāk”, nav reāls risinājums novēršanas dilemmai. Kā atgādina Brunovskis un Sērtisa (2015, 13), „ir svarīgi atcerēties, ka cilvēki tiek tirgoti ne tāpēc, ka viņi ir neaizsargāti, bet gan tāpēc, ka kāds ir nolēmis viņus izmantot” (turpat). Tas nozīmē, ka vairāk uzmanības būtu jāveltī tam, lai nostiprinātu cilvēku tiesības un nodrošinātu viņiem piekļuvi palīdzībai, nevis tam, lai mēģinātu izlemt, kāds risinājums viņiem būtu vislabākais.

8. Secinājumi un ieteikumi

8.1. Secinājumi

Šajā pētījumā pētīta saikne starp fiktīvām laulībām un cilvēku tirdzniecību. Projekta partneri Igaunijā, Īrijā, Latvijā, Lietuvā un Slovākijā veica empīriskus pētījumus par situāciju savā valstī. Metodisku un ētisku apsvērumu dēļ saistībā ar pētījumiem par cilvēku tirdzniecību kopumā un jo īpaši sakarā ar problēmām, kas saistītas ar ekspluatatīvu fiktīvo laulību pētīšanu, uzdevums nebija viegls. Projekta grupa izstrādāja *ekspluatatīvu fiktīvo laulību* jēdzienu, kas ir attiecināma uz tādām fiktīvām laulībām, kuras ietver ekspluatācijas elementus. Visās piecās valstīs tika apzināti dažādi (fiktīvo) laulību un turpmākās ekspluatācijas veidi. Daži no apzinātajiem gadījumiem ietvēra ļoti skaidrus spēka, piespiedu, maldināšanas un ekspluatācijas un pat cilvēku tirdzniecības elementus, bet citus varētu definēt vai arī tie ir definēti par cilvēku tirdzniecību vai, piem., piespiedu laulībām. Tomēr projekta interešu lokā bija arī gadījumi, kas ietvēra ekspluatatīvus elementus, bet varbūt nebija cilvēku tirdzniecības gadījumi juridiskā nozīmē. Šis plašais skatījums uz fiktīvajām laulībām un tām sekojošo ekspluatāciju mums ļāva analizēt un apspriest (trauslo) robežu starp ekspluatācijas dažādām formām.

Empīriskie konstatējumi, kas izdarīti šajās piecās valstīs, ietvēra informāciju par vervēšanu fiktīvu laulību nolūkā, ceļojumu organizēšanu un citiem praktiskiem pasākumiem, ekspluatāciju un kontroli, kas vērsta pret iespējamajiem upuriem, upuriem sniegto palīdzību un ekspluatatīvu fiktīvo laulību novēršanu. Tā kā četras partnervalstis galvenokārt ir ekspluatatīvu fiktīvo laulību izcelsmes valstis, konstatējumos ir vairāk informācijas par (nākamajām) sievietēm un vervēšanas taktiku nekā par nozieguma izdarītājiem un darbībām, kas notikušas mērķa valstīs. Visas piecas valstis apzināja līdzīgas ekspluatācijas iezīmes, bet ziņojumos ir ietverta arī katrai valstij raksturīga sīkāka informācija.

Pētījumā radās vairāki jautājumi, un uz dažiem no tiem atbildes nav sniegtas. Būtu interesanti un svarīgi saņemt vairāk informācijas par trešo valstu valstspiederīgajiem laulātajiem, viņu situāciju un iespējamo viktimizāciju, kā arī motīviem ekspluatēt ES valstspiederīgās (nākamās) sievietes. Ir vajadzīgs papildu pētījums gan attiecībā uz ES valstspiederīgo sievietes, gan trešo valstu valstspiederīgo vīriešu lomu un „statusu”. Dažkārt nav skaidrs, kurš būtu uzskatāms par upuri, un kurš — par nozieguma izdarītāju, un dažādo iesaistīto personu lomas nepareiza interpretācija var radīt turpmākas negatīvas sekas laulātajiem, piemēram, tiesību pārkāpumus vai palīdzības un atbalsta nesniegšanu upurim. Tāpat arī būtu vajadzīga plašāka informācija par ekspluatatīvu fiktīvo laulību organizētājiem un citām šajās darbībās iesaistītajām personām. Turklāt projektā bija ietverta tikai viena mērķa valsts, proti, Īrija, un būtu lietderīgi saņemt pētījumu rezultātus no citām mērķa valstīm.

Viens no ētikas jautājumiem, kas tika izvirzīts projekta gaitā, bija nepieciešamība atklāt vispārīgu informāciju par iesaistītajām personām, piemēram, viņu valstspiederību. Projekta sākumpunkts bija izpētīt situāciju galvenokārt attiecībā uz konkrētu valstu sievietēm, kuras ekspluatētas dažās citās valstīs. Neņemot vērā šo sākumpunktu, mēs bijām gatavi pētīt dažādas situācijas un vispārīgu informāciju un centāties aptvert iespējami daudzveidīgākus datus. Lai gan pētījums ietver informācijas vākšanu par visu šajās darbībās iesaistīto personu pagātni, mērķis nebija apzīmēt vai nu par upuriem vai nozieguma izdarītājiem dažas tautības, mazākumtautības vai cilvēku grupas. Lai izprastu šo parādību,

novērstu to un palīdzētu iespējamajiem upuriem, būtu grūti noslēpt izcelsmes vai mērķa valstis. Tomēr ir jāatceras, ka tāda informācija kā iespējamo upuru vai iespējamo nozieguma izdarītāju izcelsmes valstis vai ekspluatācijas mērķa valstis nav nekas pastāvīgs, un laika gaitā tā var mainīties. Tāpat arī jāatceras, ka cilvēku tirdzniecības fenomena galvenais iemesls ir nevis upuru neaizsargātība vai „profils”, bet gan tas, ka daži cilvēki ir nolēmuši viņus ekspluatēt (sk. arī Brunovskis un Sērtisa, 2015).

Pētot un apspriežot cilvēku tirdzniecību un ar to saistīto ekspluatāciju — gan fiktīvo laulību kontekstā, gan arī attiecībā uz cilvēku tirdzniecības citām formām —, būtiski ir jautājumi, kas saistīti ar cilvēktiesībām. Piemēram, fiktīvo laulību novēršanā šķietami pievilcīgs šīs problēmas risinājums var būt ierobežojoša imigrācijas politika. Tomēr cilvēku pārvietošanās vai migrācijas novēršanai var būt neparedzētas sekas un pretējs rezultāts, kas ne tikai ierobežo cilvēku tiesības, bet arī palielina ekspluatācijas iespējas un apšaubāmu un pat nelikumīgu līdzekļu izmantošanu migrācijai. Turklāt būtisks ir jautājums par to, kura tiesības būtu aizsargājamās, kura – ierobežojamās un par kādu cenu.

8.2. Ieteikumi ES līmenī

Pamatojoties uz projektā veiktā pētījuma rezultātiem, var sniegt vairākus ES līmeņa ieteikumus. Papildus turpmāk minētajiem ieteikumiem katras valsts ziņojumā ir ietverts valsts ieteikumu kopums, kuri šajā dokumentā nav atkārtoti minēti.

Ieteikumi attiecībā uz ES līmeņa politikas nostādņēm

- ES dalībvalstīm būtu jāizstrādā mērķtiecīga politika, lai nostiprinātu cilvēku tirdzniecībai pakļauto iedzīvotāju riska grupu tiesības un risinātu dzimumu diskriminācijas jautājumu un citus pamatcēloņus, kuri padara šīs grupas neaizsargātas pret cilvēku tirdzniecību.
- ES dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka to politika netraucē šo valstu pilsoņu brīvu pārvietošanos un nepārkāpj vai neierobežo viņu pamattiesības, aizbildinoties ar cilvēku tirdzniecības novēršanu.
- ES dalībvalstīm būtu jānodrošina likumīgas migrācijas ceļi un jānostiprina drošas migrācijas iespējas, nevis jāievieš stingrāki robežkontroles pasākumi un jāveic ilgstošas izmeklēšanas par atsevišķu ES pilsoņu un trešo valstu valstspiederīgo laulību plānu tiesiskumu. Radot vairāk likumīgu migrācijas ceļu, ES dalībvalstis varētu novērst neatbilstīgu migrāciju un tādējādi samazināt pieprasījumu pēc fiktīvo laulību kā līdzekļa imigrācijas priekšrocību iegūšanai izmantošanas.
- ES dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka visās preventīvajās darbībās, ko īsteno to teritorijā, tiek ņemts vērā gan valsts, gan vietējais konteksts un tās tiek pielāgotas atbilstoši cilvēku tirdzniecības formu izmaiņām.

Ieteikumi attiecībā uz starptautiskās sadarbības pastiprināšanu

- Lai novērstu ekspluatatīvas fiktīvās laulības, izcelsmes un mērķa valstīm būtu jāpastiprina sadarbība, piem., sadarbojoties ar valstu ziņotājiem un koordinatoriem ES līmenī un ar trešo valstu ziņotājiem un koordinatoriem.
- Attiecīgo valstu tiesībsargāšanas iestādēm vajadzības gadījumā būtu jāapsver, vai ir nepieciešams veidot kopīgas izmeklēšanas grupas ar

izcelsmes un mērķa valstīm, lai uzlabotu izmeklēšanas procesu un nodrošinātu labākus pierādījumus par šo noziegumu.

- Informācijas plašāka apmaiņa starp ES dalībvalstu iedzīvotāju reģistriem ļautu izvairīties no bigāmijas gadījumiem un apzināt vairāk fiktīvo laulību gadījumu. Laulību reģistrācijas prasību un procedūru racionalizācija un standartizācija dažādās ES dalībvalstīs ļautu uzlabot arī to trūkumu un nepilnību novēršanu valstu sistēmās, ko izmanto noziegumu izdarītāji.

Ieteikumi attiecībā uz palīdzību upuriem un informatīvo darbu

- ES dalībvalstīm būtu jānodrošina ilgtermiņa atbalsta pieejamība cilvēku tirdzniecības un ekspluatatīvu fiktīvo laulību upuru īpašo vajadzību apmierināšanai. Sniedzamajai palīdzībai jābūt iekļaujošai, tādai, kurā ņem vērā dzimumu līdztiesības aspektu un upuru neaizsargātību, un pieejamai daudzās valodās.
- Lai uzlabotu attiecīgo gadījumu apzināšanu un novērstu cilvēku tirdzniecību un ekspluatatīvas fiktīvās laulības, ir vajadzīgs informatīvs darbs un sadarbība ar iedzīvotāju grupām, kuras pakļautas cilvēku tirdzniecības riskam. Šo darbu vislabāk var organizēt NVO, jo tām ir vislielākās izredzes iegūt cilvēku tirdzniecības riskam pakļauto personu uzticību. Šis darbs būtu jāveic gan izcelsmes, gan mērķa valstīs.

Ieteikumi attiecībā uz izpratnes veicināšanu

- ES dalībvalstīm būtu jāorganizē izpratnes veicināšanas pasākumi, lai informētu ES pilsoņus par viņu tiesībām uz brīvu pārvietošanos, darbu ārvalstīs (citā ES dalībvalstī) un ES pilsoņiem pieejamajiem pakalpojumiem.
- ES dalībvalstīm būtu jāorganizē mērķtiecīgi izpratnes veicināšanas pasākumi par cilvēku tirdzniecības un fiktīvo laulību riskiem. Minētie pasākumi jo īpaši būtu jāsteno teritorijās un vietās, kur darbojas vervētāji. Izpratnes veicināšanai vajadzētu būt orientētai uz viegli pieejamas un praktiskas informācijas nodrošināšanu par fiktīvajām laulībām un cilvēku tirdzniecību. Informācija būtu jāizplata dažnedažādos veidos, izmantojot gan sociālos medijus, gan arī tradicionālākus ceļus. Jo īpaši par iespējamajiem riskiem, kas saistīti ar fiktīvu laulību noslēgšanu, vai tādu solījumu pieņemšanu, kas šķiet pārāk labi, lai būtu patiesi, vajadzētu informēt jauniešus.

Ieteikumi attiecībā uz dažādu speciālistu grupu apmācību

- Būtu jāvairo izpratne par ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām krimināltiesību speciālistu, skolotāju, veselības aprūpes, sociālo un citu speciālistu un to NVO darbinieku vidū, kuri strādā ar iedzīvotāju riska grupām. Vietējie sadarbības partneri varētu palīdzēt apzināt ekspluatatīvu fiktīvo laulību un cilvēku tirdzniecības iespējamus upurus, kā arī vervētājus, kuri darbojas viņu dzīvesvietā.
- ES dalībvalstu konsulāriem un diplomātiskajiem darbiniekiem būtu jāsaņem regulāra apmācība par cilvēku tirdzniecību un tās dažādajām formām, tostarp par piespiedu laulībām un ekspluatatīvām fiktīvajām laulībām. Darbs, ko veic Latvijas vēstniecība Īrijā, liecina, ka tas ir būtisks veids, kā uzlabot iespējamo upuru apzināšanu. Lai vairotu izpratni par šo problēmu un to risinātu visaptverošākā un konkrētākā veidā, ES valstu

vēstniecībām arī būtu jāsadarbojas ar attiecīgajām trešo valstu valstspiederīgo izcelsmes valstīm.

- Regulāra apmācība ir nepieciešama arī citās nozarēs, piemēram, tiesībsardzības amatpersonu, imigrācijas dienestu darbinieku, sociālo dienestu darbinieku un skolotāju vidū. Apmācībai vajadzētu būt sistemātiskai un individuāli pielāgotai katrai nozarei, kas iesaistīta cilvēku tirdzniecības un fiktīvo laulību novēršanā.

Ieteikumi attiecībā uz turpmāko pētniecību un statistiku

- Lai saprastu, kā darbojas vervētāji, organizētāji un citas attiecīgās personas, ir vajadzīga plašāka pētniecība par fiktīvo laulību organizēšanu. Tāpat arī nepieciešams vairāk informācijas par to, kā trešo valstu valstspiederīgie vispār nonāk mērķa valstī un kāds ir bijis viņu „statuss” pirms šīm laulībām (vai, piemēram, viņiem ir tūrista vai studenta vīza, darba atļauja, vai arī viņi ir bijuši, piem., patvēruma meklētāji). Turklāt nepieciešams vairāk informācijas par to, kā viņi tiek vervēti, kur tas notiek un kādas summas viņi maksā organizētājiem. Tāpat arī būtu svarīgi noskaidrot, vai pastāv saiknes starp kontrabandas darbībām un fiktīvo laulību organizētājiem.
- Vēstniecībām un konsulātiem būtu jāvāc informācija par fiktīvajām laulībām, kas reģistrētas uzņēmējā valstī, ja viens no laulības partneriem ir viņu valstspiederīgais. Ja ir pazīmes, kas liecina par fiktīvām laulībām, vēstniecībām un konsulātiem būtu jāuzrauga šis jautājums un jāapsver, vai ir vajadzīgi papildu pasākumi.

Atsauces

- 2013 Annual Report of the independent rapporteur on human trafficking*, Beļģija, *Human Trafficking, Building Bridges. Federal Centre for the Analysis of Migration Flows, The protection of Fundamental Rights of Foreigners and the Fight Against Human Trafficking*.
- Andrees, Beate (2008): *Forced Labour and Trafficking in Europe: How people are trapped in, live through and come out. Working Paper. Special Action Programme to Combat Forced Labour*. Ženēva: ILO.
- Bearder, Catherine (2015): Ziņojums par 2011. gada 5. aprīļa Direktīvas 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību īstenošanu dzimumu līdztiesības aspektā (2015/2118(INI)), Eiropas Parlamenta Sieviešu tiesību un dzimumu līdztiesības komiteja.
- Brunovskis, Anette & Surtees, Rebecca (2015): *Reframing trafficking prevention. Lessons from a "Positive Deviance" approach. Fafo-report 2015:21. FAFO & Nexus institute*.
- Charsley, Katharine & Benson, Michaela (2012): *Marriages of convenience or inconvenient marriages: regulating spousal migration to Britain. Journal of Immigration, Asylum and Nationality Law*, 26(1), 10.–26. lpp.
- COM (2010): Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam un Padomei. ES iekšējās drošības stratēģija darbībā – pieci soļi pretim drošākai Eiropai. COM/2010/0673 galīgā redakcija, 22.11.2010., pieejams šādā adresē: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=URISERV:j10050&from=EN>; latviski <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0673&qid=1474878143573&from=EN>
- COM (2012): Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai. ES Stratēģija cilvēku tirdzniecības izskaušanai 2012.–2016. gadā. COM/2012/0286 galīgā redakcija, 19.06.2012., pieejams šādā adresē: http://ec.europa.eu/home-affairs/doc_centre/crime/docs/trafficking_in_human_beings_eradication-2012_2016_en.pdf; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0286&qid=1474878640870&from=EN>
- COM (2013): Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai. ES pilsoņu un viņu ģimenes locekļu brīva pārvietošanās: piecas darbības, lai panāktu uzlabojumu. COM/2013/0837 galīgā redakcija, 25.11.2013., pieejams šādā adresē: http://ec.europa.eu/justice/citizen/document/files/com_2013_837_free-movement_en.pdf; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013DC0837&qid=1474879020946&from=EN>
- COM (2014): Komisijas dienestu darba dokuments. Rokasgrāmata par to, kā ES tiesību aktu par ES pilsoņu tiesībām brīvi pārvietoties ietvaros risināt jautājumu par iespējamām fiktīvām laulībām starp ES pilsoņiem un trešo valstu valstspiederīgajiem. COM/2014/0284 projekts, 26.09.2014., pieejams šādā adresē: http://ec.europa.eu/justice/citizen/files/swd_2014_284_en.pdf; http://ec.europa.eu/justice/citizen/files/swd_2014_284_lv.pdf
- COM (2016): Komisijas ziņojums Eiropas Parlamentam un Padomei. Ziņojums par gūtajiem panākumiem cīņā pret cilvēku tirdzniecību (2016. gads), kā noteikts Direktīvas 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un

cietušo aizsardzību 20. pantā. COM/2016/0267 galīgā redakcija 19.05.2016., pieejams šādā adresē: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/trafficking-in-human-beings/docs/commission_report_on_the_progress_made_in_the_fight_against_trafficking_in_human_beings_2016_en.pdf; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0267&qid=1474880207540&from=EN>

David, Fiona (2010): *Labour Trafficking. AIC Reports Research and Public Policy Series 108*. Canberra: Australian Institute of Criminology.

Donovan, Anna, Jokinen, Annina, Polatside, Vineta, Muraszkievicz, Julia, Weatherburn, Amy, Hoff, Suzanne, Rijken, Conny & Tamas, Adelina, (2015): *TRACE Deliverable D6.2: Future trends in human trafficking in Europe*. TRACE Project. Pieejams [tiešsaistē] šādā adresē: http://trace-project.eu/wp-content/uploads/2016/01/TRACE_D6.2_Future-trends-in-human-trafficking-in-Europe_FINAL.pdf [skatīts 2016. gada 26. augustā].

Econ Pöyry (2010): *Marriages of Convenience: A Comparative Study. Rules and Practices in Norway, Sweden, Germany, Denmark and the Netherlands*. Commissioned by the Norwegian Directorate of Immigration (UDI).

Eiropas Komisija (2016): *Together Against Trafficking in Human Beings. EU Actions Explained*. Pieejams [tiešsaistē] šādā adresē: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/citizens-corner-eu-actions-explained/eu-actions-explained_en [skatīts 2016. gada 13. septembrī].

Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra (FRA) (2014). *Addressing forced marriage in the EU: legal provisions and promising practices*. Luksemburga, Eiropas Savienības Publikāciju birojs.

Europol (2014): *Early Warning Notification. Marriages of Convenience: A link between facilitation of illegal migration and THB*. Pieejams [tiešsaistē] šādā adresē: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/ewn_2014_8_public_fp_phoenix_fp_checkpoint_marriages_2.pdf [skatīts 2015. gada 18. augustā].

Europol (2016): *Situation Report. Trafficking in human beings in the EU*. Hāga.

Eurostat (2015): *Statistical working papers: Trafficking in Human Beings. 2015 edition*. Luksemburga, Eiropas Savienības Publikāciju birojs.

Hughes, Donna (2004): *The Role of marriage agencies in the sexual exploitation and trafficking of women from the former Soviet Union*. *International Review of Victimology* 11(1), 49.–71. lpp.

International Labour Organisation (ILO) (2005): *Human trafficking and forced labour exploitation. Guidance for legislation and law enforcement. Special action programme to combat forced labour*. Ženēva: ILO.

Jokinen, Anniina, Ollus, Natalia & Aromaa, Kauko (2011) (eds.): *Trafficking for Forced Labour and Labour Exploitation in Finland, Poland and Estonia*. HEUNI Report Series No. 68. Helsinki, HEUNI.

Jokinen, Anniina, Ollus, Natalia & Viuhko, Minna (2011): *Work on any terms: Trafficking for forced labour and exploitation of migrant workers in Finland*. In Jokinen et al. (eds): *Trafficking for Forced Labour and Labour Exploitation in Finland, Poland and Estonia*. HEUNI Report Series No. 68. Helsinki, HEUNI.

Jokinen, Anniina, Viuhko, Minna, Nikkilä, Miia, Joutsen, Matti, Campana, Paolo & Benito, Demelsa (2014): *Trafficking in human beings: report on enforcement statistics, with accessible factsheets*. In Maffei, Stefano and Markopoulou, Lenga

(eds.): *FP7 Research project for new European crimes and trust-based policy. Vol. 2. EPLO.*

Jokinen, Anniina & Viuhko, Minna (2013): *The extent of organised crime involvement in Finnish human trafficking cases.* Töttel, Ursula, Bulanova-Hristova, Gergana & Büchler, Heinz (red.): *Research Conferences on Organised Crime at the Bundeskriminalamt in Germany (Vol II). Organised Crime – Research and Practice in Western and Northern Europe 2011–2012.* Kēlne, Wolters Kluwer Deutschland GmbH, Luchterhand.

Lyneham, Samantha (2013): *Forced and servile marriage in the context of human trafficking. Research in Practice Series No. 32.* Canberra: Australian Institute of Criminology.

Lyneham, Samantha & Richards, Kelly (2014): *Trafficking in persons involving marriage and partner migration to Australia. Research and Public Policy Series.* Canberra: Australian Institute of Criminology.

MacLean, Douglas (2013): *Commercial Marriage Trafficking - Uncovering a Growing New Form of Transnational Human Trafficking, and Shaping International Law to Respond,* in *UC Davis Journal of International Law and Policy.* Pieejams [tiešsaistē] šādā adresē:

http://works.bepress.com/douglas_maclean/1 [skatīts 2016. gada 15. februārī].

McLeod, F. (2014): *Human Trafficking and Modern Day Slavery – an affront to human dignity.* *Griffith Journal of Law & Human Dignity* 2(1), 144.–173. lpp.

Igaunijas Tieslietu ministrija (2016): *Kuritegevus Eestis.* Pieejams šādā adresē: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/statistika-ja-uuringud/kuritegevus-eestis>.

Psaila, Emma, Leigh, Vanessa, Verbari, Marilena, Fiorentini, Sara, Dalla Pozza, Virginia & Gomez, Ana (2016): *Forced Marriage from a Gender Perspective.* Pētījums Eiropas Parlamenta Sieviešu tiesību un dzimumu līdztiesības komitejas uzdevumā. Pilsoņu tiesību un konstitucionālo jautājumu politikas departaments.

The Anti-Slavery International (ASI) (2014): RACE in Europe Project – Trafficking for Forced Criminal Activities and Begging in Europe, Exploratory Study and Good Practice Examples. Pieejams [tiešsaistē] šādā adresē: http://www.antislavery.org/english/what_we_do/trafficking/race_in_europe_project.aspx [skatīts 2015. gada 10. decembrī].

Schloenhardt, Andreas & Jolly, Jarrod (2010): *Honeymoon from hell: human trafficking and domestic servitude in Australia.* *Sydney Law Review* 32(4), 671.–692. lpp.

Spapens, Toine, Tamas, Ana-Maria, Lulle, Aija, Durieux, Hugo, Polatside, Vineta, Dragota, Cristina, Constantinou, Angelos & Muraszkievicz, Julia (2014): *TRACE: Deliverable D1.3: A report concerning the macro and micro analyses of human trafficking.* Pieejams šādā adresē: http://trace-project.eu/wp-content/uploads/2014/11/TRACE_D1.3_Final.pdf [skatīts 2016. gada 26. augustā].

Tyldum, Guri & Tveit Marianne (2008): *Someone who cares – A study of vulnerability and risk in marriage migration from Russia and Thailand to Norway.* Fafo Report.

Tyldum, Guri (2013): *Dependence and Human Trafficking in the Context of Transnational Marriage.* *International Migration* 51(4), 103.–115. lpp.

Viuhko, Minna & Jokinen, Anniina (2009): *Human trafficking and organised crime. Trafficking for sexual exploitation and organised procuring in Finland.* Helsinki, HEUNI Publication Series No. 62.

Walby, Sylvia, Apitzsch, Birgit, Armstrong, Jo, Balderston, Susie, Follis, Karolina, Francis, Brian, Kelly, Liz, May-Chahal, Corinne, Rashid, Awais, Shire, Karen, Towers Jude & Tunte, Markus (2015): *Study on the gender dimension of trafficking in human beings - Final report*. Pieejams [tiešsaistē] šādā adresē: http://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/study_on_the_gender_dimension_of_trafficking_in_human_beings_final_report.pdf [skatīts 2016. gada 15. augustā].

Warner, Elizabeth (2004): *Behind the Wedding Veil: Child Marriage as a Form of Trafficking in Girls*. *American University Journal of Gender, Social Policy & the Law* 12(2), 233.–271. lpp.

Starptautiskie un ES tiesību akti

Konvencija par bērna tiesībām, pieejama parakstīšanai no 1989. gada 20. novembra, 1577 UNTS 3 (stājusies spēkā 1990. gada 2. septembrī), pieejama šādā adresē: <http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm>; http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/akti/par_berna_tiesibam.pdf

Eiropas Padomes 2005. gada Konvencija par cīņu pret cilvēku tirdzniecību, *CETS* Nr. 197, pieejama šādā adresē: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008371d>; <http://likumi.lv/doc.php?id=210786>

Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (2011) *CETS* Nr. 210, pieejama šādā adresē: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046031c>

Eiropas Padomes 2002. gada 28. novembra Direktīva 2002/90/EK, ar ko definē neatļautas ieceļošanas, tranzīta un uzturēšanās atbalstīšanu, pieejama šādā adresē: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:328:0017:0018:EN:PDF>; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002L0090&from=EN>

Padomes 2003. gada 22. septembra Direktīva 2003/86/EK par tiesībām uz ģimenes atkalapvienošanas (OV L 251/12, 03.10.2003.), pieejama šādā adresē: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003L0086&from=EN>; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003L0086&from=EN>

Padomes 2004. gada 29. aprīļa Direktīva 2004/38/EK par Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā, ar ko groza Regulu (EEK) Nr. 1612/68.

Padomes 2004. gada 29. aprīļa Direktīva 2004/81/EK par uzturēšanās atļaujām, kas izdotas tādiem trešo valstu valstspiederīgajiem, kuri ir cilvēku tirdzniecības upuri vai bijuši iesaistīti darbībās, kas veicina nelegālo imigrāciju, kuri sadarbojas ar kompetentajām iestādēm.

Padomes 1997. gada 4. decembra Rezolūcija par pasākumiem fiktīvu laulību apkarošanai, pieejama šādā adresē: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31997Y1216\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31997Y1216(01)&from=EN)

Eiropas Parlamenta un Padomes 2009. gada 18. jūnija Direktīva 2009/52/EK, ar ko nosaka minimālos standartus sankcijām un pasākumiem pret darba devējiem, kas nodarbina trešo valstu valstspiederīgos, kuri dalībvalstīs uzturas nelikumīgi.

Direktīva 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību.

Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 13. decembra Direktīva 2011/92/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2004/68/TI.

Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 25. oktobra Direktīva 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (*ECHR*) (1950. gada 4. novembris), pieejama šādā adresē: http://echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf; http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_LAV.pdf

Eiropas Savienības Pamattiesību harta, 2000/C 364/01, pieejama šādā adresē: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=LV>

Apvienoto Nāciju Organizācijas Protokols par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkarošanu un sodīšanu par to, pieejams parakstīšanai no 2000. gada 15. novembra, 2237 UNTS 319 (2005. gada 25. decembris), pieejams šādā adresē: http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final_documents_2/convention_%20traff_eng.pdf

1. pielikums. Struktūra intervijām ar ekspertiem / projekts *HESTIA*, 2015. gada jūnijs

Vispārīga informācija par intervējamo personu

- Kādā veidā jūsu darbs ir saistīts ar fiktīvām laulībām un/vai cilvēku tirdzniecību?

Konkrēti gadījumi

- Vai esat sastapies/sastapiesies ar konkrētiem tādu fiktīvo laulību gadījumiem, kuras ietver cilvēku tirdzniecības / ekspluatācijas iezīmes? (Lūdzu, pastāstiet sīkāk...)
- Kas notika, un kā jūs nonācāt saskarē ar šādu gadījumu?

Vervēšana

- Kā sievietes tiek vervētas?
 - Kas ir šīs sievietes?
 - Kas mudina šīs sievietes slēgt fiktīvas laulības?
 - Kas viņām tiek solīts?
 - Cik naudas (vai kādas citas dāvanas utt.) tiek solīts par fiktīvas laulības noslēgšanu?
- Kā tiek vervēti vīrieši (vīri)?
 - Kas ir šie vīrieši? Kāda ir viņu motivācija?
 - Kas šiem vīriešiem tiek solīts?
 - Vai šie vīrieši tiek vervēti Eiropā vai dzimtenē, vai arī tranzīta valstī?
 - Kādas ir viņu saiknes ar (migrantu) kontrabandas operācijām?
- Kas ir šie vervētāji (vispārīga informācija)?
 - Kas viņus motivē?
 - Vai šīs darbības ir organizētas?
- Vai vervēšana notiek tiešsaistē vai reālajā dzīvē?
 - Vai vervēšana tiešsaistē atšķiras no vervēšanas reālajā dzīvē?
 - Kas organizē vervēšanu tiešsaistē un izvieto tur sludinājumus, un vai līgavaiņi ir (fiktīvo) laulību pieņemšanas upuri?

- Kādā valodā ir uzrakstīti sludinājumi?
- Kur sludinājumi tiek izvietoti? Vai tie tiek izplatīti arī sociālajos medijos?

Pārvadāšana/ceļošana

- Kā sievietes ceļo uz mērķa valsti? Kā ir ar vīriešiem (vīriem)?
 - Vai viņi paši pērk biļetes un maksā par tām, vai arī kāds to dara viņu vietā? Kas? Kā tiek organizēts ceļojums?
 - Vai sievietes ceļo patstāvīgi, vai arī viņas kāds pavada?
 - Kādi norādījumi sievietēm tiek sniegti par to, kurp doties pēc ierašanās?

Ierašanās

- Kas notiek pēc tam, kad sievietes ierodas mērķa valstī?
 - Vai viņas pirms kāzām tiek ar nākamajiem vīriem?
 - Kas organizē kāzas? Kur kāzas tiek organizētas?
 - Vai sievietes tiek piespiestas precēties / uz viņām tiek izdarīts spiediens?
 - Kas notiek pēc kāzām?
- Vai sievietes, kuras noslēdz fiktīvas laulības, saņem solīto naudu?

Dzīve mērķa valstī un ekspluatācija

- Ko šīs sievietes dara [mērķa valstī]?
 - Kur viņas dzīvo? Ar ko kopā?
- Ar kādām ekspluatācijas formām šīs sievietes saskaras?
- Kādu cilvēku tirdzniecības un/vai ekspluatācijas pazīmju klātbūtne ir vērojama?
 - Vardarbība (fiziska, seksuāla, psiholoģiska)?
 - Draudi?
 - Ekonomiska vardarbība (piem., aizdevumu ņemšana viņas vārdā, kontrole pār naudas izlietošanu vai tās pieejamību, parādu verdzība)?
 - Vai tiek ierobežota viņu pārvietošanās brīvība? Vai viņām tiek atņemta pase?
 - Vai viņas var uzturēt sakarus ar ģimeni un draugiem?
 - Vai sievietes tiek pakļautas jebkādam seksuālās izmantošanas un/vai prostitūcijas formām?

- Vai esat saskāries/saskārusies ar gadījumiem, kad sievietes izmantotas mājkalpībā / darba ekspluatācijā?
- Vai esat saskāries/saskārusies ar gadījumiem, kad vīrieši, piem., turēti parādu verdzībā vai nonākuši darba ekspluatācijas situācijā?
- Kas ir ekspluatētājs/ekspluatētāji?
 - Vai tas ir vīrs, organizētājs vai kāds cits?
 - Kāds ir viņu darbības modelis?
 - Kāda ir viņu motivācija?

Fiktīvu laulību organizēšana

- Kā tiek organizētas (ekspluatatīvas) fiktīvās laulības?
 - Kas ir fiktīvo laulību organizētāji? Vai tie ir nevis vervētāji, bet citas personas?
 - Vai šīs darbības ir sistemātiskas/organizētas? Vai ir izveidota hierarhiska struktūra? Vai pastāv saiknes ar organizētās noziedzības grupām?
- Kā fiktīvo laulību organizētāji gūst peļņu?
 - No kurienes nāk nauda? (Vai no vīriešiem, kuri vēlas maksāt par laulībām, lai saņemtu atļauju uzturēties ES? Vai tā nāk no sieviešu izmantošanas prostitūcijā / darba ekspluatācijas / izmantošanas mājkalpībā?)
 - Kas notiek ar peļņu? Vai nelikumīgi iegūtie līdzekļi tiek legalizēti?
 - Vai par fiktīvo laulību noslēgšanu organizētāji samaksā sievietēm daļu no gūtās peļņas, vai arī no vīriem saņemto naudu viņi patur sev?
- Vai esat pamanījuši kādas tendences attiecībā uz fiktīvo laulību skaita iespējamo pieaugumu vai samazinājumu? Vai pēdējos gados ir mainījies ekspluatatīvu fiktīvo laulību skaits? Kāpēc?

Upuru apzināšana un palīdzības sniegšana

- Vai uzskatāt, ka attiecīgie dalībnieki ir spējīgi apzināt ekspluatatīvu fiktīvo laulību upurus?
- Kā upuri tiek apzināti?
 - Vai upuri meklē palīdzību paši, un kā tie tiek atklāti? Kas apzina upurus? Vai tās ir amatpersonas? Vēstniecības? NVO?

- Kur un kādos apstākļos upuri tiek apzināti? Vai jūsu organizācija veic informatīvo darbu, lai atrastu upurus?
 - Kas notiek pēc apzināšanas?
- Kā tiek organizēta palīdzība upuriem?
 - Vai upuriem sniegtā palīdzība ir pietiekama?
 - Ko varētu darīt, lai uzlabotu upuriem sniegto palīdzību?

Novēršana

- Kas būtu darāms, lai novērstu ekspluatatīvas fiktīvās laulības?

Kas jau ir paveikts?

Kādi ir sistēmas trūkumi, kas ļauj tām notikt?

Vai uzskatāt, ka spēkā esošie tiesību akti ir pietiekami?

- Vai ir nepieciešama apmācība?
 - Kādi jautājumi būtu jāietver apmācībā?
 - Kas būtu jāapmāca?
- Kad, pēc jūsu domām, ekspluatatīvas fiktīvās laulības pārvēršas par cilvēku tirdzniecības gadījumu?
- Vai jums ir kas piebilstams?

2. pielikums. Struktūra intervijām ar upuriem / projekts *HESTIA*, 2015. gada jūnijs

Intervijas sākumā

iepazīstiniet ar projektu un intervijas mērķi (izsniedziet viņai/viņam projekta informācijas lapu);

pastāstiet, ka atsauces uz interviju tiks minētas izpētes ziņojumā, bet tas būs anonīmi;

pārliecinieties, ka intervējamā persona zina, ka tā var atteikties atbildēt uz jebkuru jautājumu vai ka interviju jebkurā brīdī var pārtraukt vai apturēt;

lūdziet piekrišanu intervijas ierakstīšanai.

VERVĒŠANA

- Kā tas notika, ka jūs apprecējāties ar trešās valsts valstspiederīgo?
- Kā jūs uzzinājāt par iespēju apprecēties? [Kā jūs nonācāt ekspluatācijas situācijā?]
- Kas jums izteica laulību priekšlikumu? Kā un kad tas notika (klātienē, tiešsaistē utt.)?
- Kas jums tika apsolīts par laulībām? Nauda? Citas dāvanas? Mīlestība / iespēja redzēt pasauli / labāka dzīve utt.? Vai jums tika solīts kas cits (darbs utt.)?
- Vai jums bija jāmaksā vervētājam / laulības organizētājam?
- Kāpēc jūs nolēmāt piekrist ierosinājumam noslēgt fiktīvu laulību? [Kāda bija jūsu motivācija?]
- Vai jūs ar kādu runājāt par saviem plāniem, pirms izlēmāt atstāt dzimteni?
- Vai jūs apzinājāties iespējamos riskus (nelabvēlīgas sekas jums vai jūsu ģimenei)?
- Vai jūs apzinājāties, ka fiktīvas laulības noslēgšana varētu būt noziedzīgs nodarījums [jūsu valstī] vai [mērķa valstī]?

CEĻOŠANA

- Kā jūs ceļojāt uz [mērķa valsti]?
- Kas organizēja ceļojumu? Kas pirka biļetes?
- Vai jūs kaut ko maksājāt par ceļošanu?
- Vai jums nācās aizņemties naudu, lai nokļūtu [mērķa valstī]? Cik? Kur jūs to aizņēmāties?
- Vai jūs ceļojāt ar kādu kopā?

- Vai kāds jūs sagaidīja lidostā / dzelzceļa stacijā / ostā utt.? Kas?

IERAŠANĀS MĒRĶA VALSTĪ

Kas notika pēc ierašanās [mērķa valstī]?

Kā un kur jūs pirmo reizi tikāties ar savu vīru?

Kas organizēja kāzas? Kur kāzas tika organizētas?

Kas notika pēc kāzām?

Vai situācija [mērķa valstī] atbilda solītajai (vervēšanas laikā)? Vai jūs saņēmat solīto naudu?

DZĪVE MĒRĶA VALSTĪ / EKSPLUATĀCIJA

- Ko jūs darījāt mērķa valstī (strādājāt utt.)?
- Ar ko jūs dzīvojāt kopā? Kur?
- Kādi bija dzīves apstākļi? Vai jūs apmierināja dzīves apstākļi / jūsu situācija?
- Vai iepazināties ar kādu no vietējiem cilvēkiem? Vai iemācījāties vietējo valodu?
- Vai uzturējāt kontaktus ar savu ģimeni un draugiem [dzimtenē]? Vai šie kontakti bija ierobežoti?
- Vai varējāt darīt visu, ko vēlaties, vai arī jums bija jālūdz atļauja vīram (vai kādam citam)?
- Vai vīrs (vai kāds cits) deva jums uzdevumus / lika veikt mājsaimniecības darbus / uzdeva darbus? [PIEZĪME INTERVĒTĀJAM: mūs interesē jebkuri iespējamie mājkalpības elementi.]
- Vai jums tika draudēts vai izdarīts spiediens? Kā? Kas to darīja?
- Vai jums tika aizliegts atstāt māju, vai jūs tikāt ieslēgta?
- Vai jūsu pase / personas dokumenti atradās pie jums?
- Vai pret jums tika pielietota fiziska vardarbība (piem., sišana/pēršana/grūstīšana, matu plēšana...)?
- Vai jūs tikāt seksuāli izmantota (arī tad, ja jums lika vai arī jūs nespējāt atteikties piedalīties jebkāda veida seksuālās darbībās)?
- Vai jums atļāva lietot kontracepcijas līdzekļus?
- Vai jums ir bērni? (Vai jums ir bērni no vīrieša, ar kuru esat/bijāt precējusies [mērķa valstī])?
- Vai [mērķa valstī] bērni bija kopā ar jums?
- Vai viņiem kaut kā tika draudēts?
- Vai jūsu vīrs (vai kāda cita persona) draudēja jums atņemt bērnus vai nodarīt viņiem pāri?

- Vai jums bija bail?
- Vai jūs kādam stāstījāt par savu situāciju?

DARBS [ja persona ekspluatēta darbā]

- Vai [mērķa valstī] jūs strādājāt?
- Kur? (Kas bija jūsu darba devējs?)
- Vai darbs atbilda solītajam?
- Vai jums maksāja par darbu?
- Kādi bija darba apstākļi?
- Vai darba devējs jūs kontrolēja / izdarīja uz jums spiedienu / draudēja?
- Vai jūs varējāt aiziet no šā darba, kad gribējāt (labprātīgi aiziet no darba)?

PALĪDZĪBA

- Kā šī situācija tika atrisināta?
- Vai jūs saņēmāt palīdzību? Kādu palīdzību jūs saņēmāt?
- Vai jūs pati meklējāt palīdzību? Kur?
- Vai esat apmierināta ar saņemto palīdzību?
- Vai jums ir zināms, vai jūsu lieta ir tikusi izmeklēta un/vai veikta kriminālvajāšana? Ja jā, vai jūs zināt, kā tā virzās uz priekšu? Kā par šo situāciju uzzināja amatpersonas?
- Vai jūs saņēmāt šķiršanos? Kā tā tika organizēta?

NOVĒRŠANA

- Vai esat dzirdējusi par citiem cilvēkiem, kuriem bijušas līdzīgas problēmas saistībā ar laulībām/uzturēšanos/darbu [mērķa valstī]?
- Kas būtu jādara, lai cilvēkus brīdinātu par problēmām, ar kurām viņi varētu saskarties pēc stāšanās (fiktīvā) laulībā?
- Ko jūs sacītu sievietei, kura ir bijusi jūsu situācijā?
- Vai jums ir kas piebilstams?